

**На сторожі правди: дезінформація і деструктивна пропаганда у
Рівненській області**

**Аналітична доповідь про ситуацію в регіоні у період
із березня 2020-го до березня 2021 року**

(Орієнтовна конкурсна тема: *Регіональні особливості поширення деструктивної пропаганди*)

Вступ. Пропаганда та дезінформація є інструментами гібридної війни, засобами впливу одних людей, груп, організацій і країн на свідомість інших, а, відтак, на перебіг політичних, економічних, суспільних процесів. У сучасному світі інформаційні операції більш руйнівні, ніж традиційні способи ведення війни. Поширення сепаратистських ідей на сході України, російське втручання у вибори президента США, хакерські атаки на Британію під час дискусії про Брекзит, пропаганда антивакцинозства у деяких релігійних спільнотах України мають спільний знаменник: спланований інформаційний вплив із боку Росії та ін. зацікавлених сторін, спрямований на викривлення, зміну громадської думки, політичного вибору та курсу, рішень, ідентичності й цінностей, нагнітання паніки, загострення внутрішніх і зовнішніх конфліктів.

В Україні триває російська гібридна війна, методи якої діють у широкому трансатлантичному просторі: «...На глобальному рівні тактика деструктивної інформаційної роботи Кремля заснована на пошуку та експлуатації слабких сторін концепції ліберальної глобалізації та передбачає свого роду рентген-сканування вразливих точок ліберальної демократії»¹. Поширення небачених обсягів деструктивної пропаганди й дезінформації – одна з головних гібридних загроз сьогодні. На регіональному й локальному рівнях всередині країни наявне питання інформаційних викликів більш завуальоване. Бракує прицільних досліджень пропаганди та дезінформації в окремих українських областях. Спостерігаємо безперервні інформаційні атаки з боку Росії, спроби просувати дезінформаційні наративи вглиб України, загострювати регіональні відмінності, внутрішньосуспільні конфлікти й настрої. Такого впливу зазнає не лише схід і південь, а й, наприклад, Закарпатська область на тлі претензій показово «неліберальної» Угорщини. Багато важить прикордонний контекст: Рівненська область межує з Білоруссю, країною, яка перебуває у політичній кризі з невизнаним президентом Александром Лукашенком при владі. Той на тлі поразки грає з російським диктатором Владіміром Путіним. Тому, поперше, поглиблене, акцентоване вивчення ситуації з пропагандою в окремих областях має гостро актуальний сенс у світлі боротьби з повзучою російською загрозою і територіальними зазіханнями інших недемократичних режимів.

¹ Інформаційні виклики гібридної війни: контент, канали, механізми протидії: аналітична доповідь / за заг. ред. А. Баровської. *Національний інститут стратегічних досліджень*, 2016.

По-друге, слід максимально враховувати регіональні особливості Рівненщини: релігійні, що ведуть і до серйозних політичних наслідків (сильні позиції православної спільноти, зокрема, т.зв. Московського патріархату, потужні локальні конфлікти між ПЦУ та РПЦвУ, як-от, у селі Птича², консолідовані протестантські спільноти тощо); розташування в області Рівненської АЕС та межування області на півдні з Хмельницькою АЕС – об'єктами державного значення; незаконний видобуток бурштину на півночі області як проблеми національного масштабу тощо. Докладний аналіз інформаційної ситуації в області важливий для розуміння регіональних особливостей поширення пропаганди і дезінформації, домінуючих наративів і меседжів, які циркулюють на Рівненщині, каналів і суб'єктів розповсюдження, з тим щоб розробляти адекватні політики, заходи, якісно і вчасно протидіяти інформаційним загрозам.

Отже, дослідження шукає відповіді на низку **запитань**:

1. Які основні канали й суб'єкти поширення дезінформації та пропаганди у Рівненській області?
2. Яка роль регіональних і локальних медіа у поширенні та спростуванні дезінформації (медійна картина області)?
3. Які наративи, фейки, теми і тези пропаганди та дезінформації поширювалися у Рівненській області з квітня 2020 по квітень 2021 року? Враховуючи дві лейттеми: місцеві вибори восени 2020 року і пандемію коронавірусної інфекції.
4. Хто і як протидіє поширенню пропаганди і дезінформації в Рівненській області?
5. Як зміцнити інформаційну безпеку регіону?

Емпіричною базою цього аналізу є загальнонаціональні й міжнародні аналітичні огляди, звіти, наукові дослідження російської пропаганди, російсько-української інформаційної війни, регіональних медіа, моніторинги пропаганди та дезінформації, медіамоніторинги під час місцевих виборів тощо «Інтерньюз-Україна», Інституту масової інформації, «Детектора медіа», Інституту розвитку регіональної преси, Інститут демократії імені Пилипа Орлика, Школи політичної аналітики НаУКМА, моніторингової організації ОПОРА, Комісії з журналістської етики, Національної спілки журналістів України, локального рівненського ЗМІ «Четверта влада», незалежних експертних колективів; матеріали регіональних і локальних онлайн-медіа у Рівненській області за період з березня 2020-го до березня 2021 року включно з релігійними ЗМІ і соціальними медіа; аналітичні публікації рівненських журналісток Анни Калаур, Антоніни Торбіч, Ольги Ульянової, Оксани Гавриш, Володимира Торбіча та ін.; матеріали фактчекінгового проекту VoxCheck від VoxUkraine; офіційна інформація Служби безпеки України, Міністерства культури та інформаційної політики України, Центральної виборчої комісії, дані з Єдиного державного реєстру судових рішень, від

² Церква у Птичі на Рівненщині дісталася ПЦУ після п'яти років під замком. *BBC Україна*. 9 квітня 2019. <https://www.bbc.com/ukrainian/news-47865611>

офіційних представниць і представників державних органів, органів місцевого самоврядування Рівненської області; дані «Укрпошти», одержані як відповідь на інформаційний запит авторки, а також які є у вільному доступі, зокрема, каталогах передплати; дані соціологічних досліджень, проведених авторитетними соціологічними організаціями (Фонд «Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва», Центр Разумкова, USAID-Internews); публічні дописи в офіційних соціальних мережах місцевих громадських і політичних діячів та діячок, волонтерського руху, організацій, а також політичних партій тощо.

Методологія аналітичної доповіді враховує якісний і почасти кількісний контентний аналіз та дискурс-аналіз текстових, візуальних, аудіовізуальних матеріалів, моніторинг регіональних медіа (онлайн-ЗМІ, телебачення, частково друковані медіа) та релігійних медіа загальноукраїнського рівня поширення, моніторинг судових рішень у ЄДРСР, аналіз даних, зібраних через надсилання інформаційних запитів.

Обмеження методології: 1) через проведення дослідження постфактум складно оцінити масштаб фейкових новин у регіональних медіа, а також політичної пропаганди під час виборів, оскільки існують докази, що медіа повиділяли чимало такого контенту через деякий час; 2) важко оцінити рівень розповсюдженості на Рівненщині передплатних релігійних медіа загальноукраїнського рівня та з інших регіонів, оскільки цю інформацію не готові надавати третім сторонам, а також частину цієї преси розповсюджують просто у храмах; 3) масштаб теми ускладнює можливості всеосяжного аналізу всіх матеріалів, оскільки контент, розміщений на особистих сторінках у соціальних мережах, які є одним із головних джерел поширення фейків та дезінформації різного ґатунку, нерідко недоступний із часом або має обмеження аудиторії перегляду.

ЗМІСТ

ЗНАТИ ВОРОГА В ОБЛИЧЧЯ: КАНАЛИ Й СУБ'ЄКТИ ПОШИРЕННЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ І ПРОПАГАНДИ У РІВНЕНСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	5
<i>Медійний і публічний простір</i>	5
<i>Деструктивна пропаганда у релігійному просторі.....</i>	9
ПРОПАГАНДА І ДЕЗІНФОРМАЦІЯ НА РІВНЕНЩИНІ: КЛЮЧОВІ ТЕМИ, НАРАТИВИ ТА МЕСЕДЖІ	16
<i>Виборча політична пропаганда і дезінформація</i>	16
<i>Коронавірусна дезінформація та пропаганда</i>	17
<i>Релігійна політизована пропаганда</i>	21
<i>Фейки і наративи регіонального масштабу</i>	25
ВОЇНИ СВІТЛА: ХТО І ЯК ПРОТИДІЄ ПОШИРЕННЮ ПРОПАГАНДИ ТА ДЕЗІНФОРМАЦІЇ НА РІВНЕНЩИНІ.....	27
ЯК ЗМІЦНИТИ ІНФОРМАЦІЙНУ БЕЗПЕКУ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	30
<i>Висновки</i>	30
<i>Рекомендації</i>	32

ЗНАТИ ВОРОГА В ОБЛИЧЧЯ: КАНАЛИ Й СУБ'ЄКТИ ПОШИРЕННЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ І ПРОПАГАНДИ У РІВНЕНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Медійний і публічний простір

У 2020-х медіа є ключовим каналом поширення пропаганди й дезінформації. Для регіональних ЗМІ Рівненської області рік із березня 2020-го до березня 2021-го позначений серйозними випробуваннями на журналістські стандарти й фінансову спроможність: відбулися місцеві вибори, вибори мера Рівного, почалася і триває коронавірусна криза. У цей період в Україні, за даними дослідження USAID-Internews, саме регіональні медіа єдині збільшили частку аудиторії та стали першими в рейтингу довіри: регіональним ЗМІ довіряли 48% опитаних, регіональному радіо – 22%. Крім того, у 2020 році 77% українців та українок знали про існування дезінформації. Понад 80% людей було відомо про неправдиві матеріали у ЗМІ про коронавірус. Більше третини з них, проте, все одно ділилися цією дезінформацією про Covid-19 з іншими. Парадоксально зросла й українська аудиторія російських медіа: з 13% у 2019 році до 17% у 2020-му³.

Мапа медіа Рівненської області охоплює друковані та онлайніві ЗМІ, телебачення і радіо в 90 населених пунктах і понад 60 громадах. Серед них про стандарти журналістики дбають передусім медіа з орбіти Суспільного, агенція розслідувальної журналістики «Четверта влада», сайти гіперлокальної волинської мережі raup.in.ua, частина гіперлокальних сайтів (наприклад, «Володимирець.City») тощо. За даними дослідження Інституту масової інформації у лютому 2021 року, рівень прозорості сайтів рівненських онлайн-медіа становив 40%, сайтів телеканалів – 46%⁴. Моніторили висвітлення інформації про контакти, редакцію, власників, редакційну політику і фінансування.

Деякі ЗМІ області регулярно порушують журналістські стандарти. Наприклад, рівненське «Радіо Трек» (<https://radiotrek.rv.ua/>) з великою аудиторією сумновідоме клікбейтними заголовками, мовою ворожнечі, расистськими, ксенофобськими, неетичними висловлюваннями, недостовірними даними. У травні 2020 року Комісія журналістської етики висловила цьому ЗМІ громадський осуд за чергову расистську колонку, на що одержала від редакції звинувачення у «спробі закрити рота»⁵.

Матеріали політичної пропаганди, «джинса» – не рідкість у регіональних медіа під час виборів. У липні 2020 року співвласником рівненської ТРК

³ Щорічне опитування USAID-Internews «Ставлення населення до ЗМІ та споживання різних типів медіа у 2020 р.». Жовтень 2020. <https://internews.in.ua/wp-content/uploads/2020/10/2020-Media-Consumption-Survey-FULL-FIN-Ukr-1.pdf>

⁴ Менш ніж третина регіональних онлайн-медіа публікують дані про власника – дослідження ІМІ. 1.03.2021. <https://imi.org.ua/monitorings/menshe-tretyny-regionalnyh-onlajn-media-publikuyut-dani-pro-vlasnyka-doslidzhennya-imi-i37863>

⁵ КЖЕ висловила громадський осуд «Радіо Трек» через расистську колонку. 14 травня 2020 р. Детектор медіа. <https://detector.media/community/article/177140/2020-05-14-kzhe-vyslovyala-gromadsky-osud-radio-trek-cherez-rasytsku-kolonku/>

«Ритм» став забудовник Роман Курис, наближений до тодішнього кандидата в мери Віктора Шакирзяна від політичного проєкту «Рівне разом». Після ребрендингу з'явилася медіагрупа під назвою «ITV media group» (<https://itvmg.com/>). Телеканал «Рівне 1» (<https://rivne1.tv/>) на початку вересня 2020-го придбала волинська ТРК «Аверс», яку пов'язують із бізнес-партнером Ігоря Коломойського Ігорем Палицею. За інформацією агенції розслідувальної журналістики «Четверта влада», під час виборів обидва телеканали активно публікували замовні матеріали на користь своїх кандидатів і партій⁶. Наприклад, на незадовільне маркування матеріалу «ITV»⁷ з прихованою рекламою кандидата Шакирзяна вказувала Ініціатива «МедіаЧек»⁸. Ще один рівненський телеканал Сфера-ТВ (<http://sfera-tv.com.ua/>) вже раніше потрапляв в експеримент «Четвертої влади» із публікацією замовних матеріалів⁹.

За даними незалежного моніторингу, регіональне ЗМІ «Рівне.Медіа» (<https://rivne.media/>) опублікувало у виборчий період велику кількість матеріалів із ознаками замовності на користь Віктора Шакирзяна і його партії¹⁰. Зокрема, навіть у день тиші на головній сторінці сайту чотири з семи закріплених новин були про цього кандидата¹¹. У день виборів ЗМІ називало Шакирзяна «лідером електоральних перегонів», що експерти розглядають як фактичний піар¹². За один із таких матеріалів¹³ у вересні 2020 року Комісія з журналістської етики винесла «Рівне.Медіа» дружнє попередження через некоректну публікацію результатів соціологічного опитування¹⁴. Частина замовних матеріалів у майже тому самому вигляді републікована на маргінальних рівненських медіа: наприклад, цей матеріал¹⁵ із невеликими змінами знаходимо принаймні у ще одному ЗМІ – журналі «Рівняни»¹⁶.

⁶ Антоніна Торбіч, Дві політичні команди купили у Рівному телеканали і використовують їх для виборів. 04 жовтня 2020. *Четверта влада*. <https://4vlada.com/dvi-politychni-komandy-kupyly-u-rivnomu-telekanaly-i-vykorystovuyut-yih-dlia-vyboriv>

⁷ Політична партія «Рівне разом» подала заяви до поліції, щоб захистити свої права. 25.09.2020. *ITV media group*. <https://itvmg.com/page/politychna-partiya-rivne-razom-podala-zayavy-do-politsiyi-shhob-zahystyty-svoyi-prava/>

⁸ «МедіаЧек»: Маркування передвиборчої агітації в кінці тексту для онлайн-видань — порушення кодексу журналістської етики. 16 грудня 2020. *Детектор медіа*. <https://detector.media/community/article/183391/2020-12-16-mediachek-markuvannya-peredvyborchoi-agitatsii-v-kintsi-tekstu-dlya-onlayn-vydan-porushennya-kodeksu-zhurnalistskoi-etyky/>

⁹ Анна Калаур, Вікторія Журавель, Продажний ефір: меню рівненських телеканалів. 15 липня 2019. *Четверта влада*. <https://4vlada.com/prodazhnyj-efir-meniu-rivnenskyh-telekanaliv>

¹⁰ О. Бурмагін, Д. Дуцик, Є. Кузьменко, О. Юркова. Фінальний звіт за результатами незалежного моніторингу висвітлення в онлайн-медіа та соціальній мережі Facebook місцевої виборчої кампанії в Україні. 2020. С. 64. <http://www.cje.org.ua/sites/default/files/FINAL%20REPORT.pdf>

¹¹ Там же. С. 26. <http://www.cje.org.ua/sites/default/files/FINAL%20REPORT.pdf>

¹² Там же. С. 26. <http://www.cje.org.ua/sites/default/files/FINAL%20REPORT.pdf>

¹³ Результати соціопитувань: Віктор Шакирзян лідер електоральних вподобань у Рівному. 10 вересня 2020. *Рівне.Медіа*. <https://rivne.media/news/rezultati-sotsopituvan-viktor-shakirzyan-lider-elektoralnikh-vpodoban-u-rivnomu-35724>

¹⁴ Щодо публікацій результатів соціологічних опитувань в інтернет-виданні «Рівне.Медіа». *Комісія з журналістської етики*. http://www.cje.org.ua/ua/rishennya_cje/shhodo-publikacij-rezultativ-sociologichnyh-opytuvan-v-internet-vydanni-rivnemedia

¹⁵ <https://rivne.media/news/chorni-polittekhnolohii-nabirayut-obertiv-proti-holovi-rivne-razom-provodyat-falshive-opituvannya-35967>

¹⁶ <https://my.rv.ua/hotnews/psevdosotsiologiya-i-manipulyatsiyi-u-rivnomu-rozpochaly-brudnu-informatsijnu-kampaniyu/>

Популярна газета «Рівне вечірне» (<https://rivnepost.rv.ua/>) з 5 вересня по 23 жовтня 2020 року найбільше висвітлювала на сайті лише в позитивному ключі партію «Перемога Пальчевського», а також кандидатів у мери Рівного Юрія Вознюка і Віктора Шакирзяна¹⁷. Маркування агітаційних матеріалів, на думку незалежних експертів, було незадовільне¹⁸. Прикметно, що в бюджет газети «Рівне вечірне» найбільше коштів із витрачених на агітацію у ЗМІ виплатив кандидат-переможець Олександр Третяк: із загальної суми 334 тисячі грн 106 тисяч грн за 31 угодою¹⁹.

У фокусі моніторингу десяти регіональних медіа Рівненщини, проведеного 5–7 жовтня 2020 року, опинилися: «Радіо Трек», «Рівне вечірне», «Рівне.Медіа», «ЧаРівне», «0362.ua», «ОГО», «Рівне 1», «Рівненські новини», «ВСЕ», «ІТВ». За даними Інституту масової інформації, 50% політичної «джинси» зафіксували в «ЧаРівне» (5 матеріалів) і «Рівне вечірне» (4 матеріали). По два матеріали випустили «Радіо Трек» і «Рівненські новини», а решта ЗМІ – по одному. За три дні спостереження не помічено замовних текстів на «0362.ua». Найбільше замовних матеріалів були присвячені Вікторові Шакирзяну. Серед інших політиків – Юрій Вознюк, нардеп Олександр Ковальчук, ще один кандидат у мери Олексій Муляренко та ін. До того ж у «Рівне вечірне» та «Рівне 1» виявили й контрагітацію²⁰. Загалом, за інформацією ОПОРИ, партія кандидата Шакирзяна «Рівне разом» за виборчий період витратила найбільше коштів (майже мільйон гривень) на агітацію у 24 місцевих та всеукраїнських ЗМІ. Левову частку коштів (шість угод на 236 тисяч грн) сплачено телеканалові «ІТВ»²¹.

Крім того, з політичним контекстом виборів пов'язана фальшива соціологія, про яку інформувала «Четверта влада». За кандидата у мери, екс-голову Рівненської ОДА Олексія Муляренка агітували дзвінками під виглядом соціопитування²².

Окремою темою є колишні роздержавлені ЗМІ. Після втрати державного фінансування не всі медіаменеджери впоралися з оптимізацією і пошуком

¹⁷ О. Бурмагін, Д. Дуцик, Є. Кузьменко, О. Юркова. Фінальний звіт за результатами незалежного моніторингу висвітлення в онлайн-медіа та соціальній мережі Facebook місцевої виборчої кампанії в Україні. 2020. С. 62. <http://www.cje.org.ua/sites/default/files/FINAL%20REPORT.pdf>

¹⁸ Там же. С. 63. <http://www.cje.org.ua/sites/default/files/FINAL%20REPORT.pdf>

¹⁹ Анна Калаур, Ріелтори, сестри і «десант з мікрорайону»: як збирали і на що витрачали фонди «Європейська Солідарність», «Рівне Разом», кандидати Третяк та Шакирзян. 20 листопада 2020. ОПОРА. https://www.oporua.org/article/vybory/mistsevi-vybory/mistsevi_2020/22468-rieltori-sestri-i-desant-z-mikroraionu-ia-k-zbirali-i-na-shcho-vitrachali-fondi-evropeiska-solidarnist-rivne-razom-kandidati-tretiak-ta-shakirzian

²⁰ Анна Калаур, Вознюк, Шакирзян, Ковальчук і інші: як рівненські політики «джинсували» у ЗМІ. 22.10.2020. Інститут масової інформації. <https://imi.org.ua/blogs/voznjuk-shakirzyan-kovalchuk-i-inshi-yak-rivnenski-polityky-dzhynsuvaly-u-zmi-i35783>

²¹ Анна Калаур, Ріелтори, сестри і «десант з мікрорайону»: як збирали і на що витрачали фонди «Європейська Солідарність», «Рівне Разом», кандидати Третяк та Шакирзян. 20 листопада 2020. ОПОРА. https://www.oporua.org/article/vybory/mistsevi-vybory/mistsevi_2020/22468-rieltori-sestri-i-desant-z-mikroraionu-ia-k-zbirali-i-na-shcho-vitrachali-fondi-evropeiska-solidarnist-rivne-razom-kandidati-tretiak-ta-shakirzian

²² Оксана Гавриш, За кандидата на рівненського міського голову Олексія Муляренка агітували під виглядом соціопитування. *Четверта влада*. 28 жовтня 2020. <https://4vlada.com/za-kandydata-na-rivnenskogo-miskogo-golovu-olexiia-muliarenka-agituvaly-pid-vygliadom-sotsopytuvannia>

ефективної моделі фінансування. Коронавірусна криза загострила ці хронічні проблеми. До початку реформи на Рівненщині діяло 21 державне медіа, з яких станом на 2019 рік майже всі були реформовані (лише одному медіа анулювали ліцензію)²³. 14 ЗМІ проходили роздержавлення на першому етапі: це обласна газета «Вісті Рівненщини», комунальні газети «Замок» (Дубно), «Сарненські новини», «Нове життя» (Здолбунівщина), «Життя і слово» (Острогоз), «Вісник Демидівщини», «Рідний край» (Гоща), «Надслучанський вісник» (Березнівщина), «Володимирецький вісник», «Дубровицький вісник», «Новини Рокитнівщини», «Вісник Кореччини», «Полісся» (Зарічне), «Гомін» (Млинів)²⁴. В опитуванні Національної спілки журналістів України 2020 року²⁵ редактори і редакторки цих медіа:

1) просили виплатити обіцяні на старті реформи 50 000 / 100 000 грн із Держбюджету на розвиток (Василь Бурчєня – «Вісті Рівненщини», Тамара Алексіюк – «Полісся» у Зарічному);

2) просили зменшити податкове навантаження (Людмила Родіна – «Дубровицький вісник», Ірина Повар – «Рідний край»), надавати компенсації за роботу у небезпечних умовах пандемії (Юрій Шесталюк – ТРК «Дубно»);

3) висловлювали стурбованість через дистанційну роботу (Ірина Повар – «Рідний край»);

4) пропонували укладати угоди на висвітлення регіональних питань, роботи державних структур (Ірина Повар – «Рідний край», Віра Шашук – КП ТРК «Полісся» у Сарнах), оплачувати редакційні послуги (Іванна Готліб – «Вісник Кореччини»).

Проартикульовані проблеми, по суті, фокусуються на дотаційному фінансуванні. Це підтверджує тезу, що регіональні медіа на Рівненщині потребують подальшого реформування, а самі редакції – навчання з медіаменеджменту, грантрайтингу, діджиталізації, побудови унікальної фінансової моделі. Роком раніше в аналітичному дослідженні Інституту демократії імені Пилипа Орлика²⁶ йшлося про те, що після роздержавлення місцеві ЗМІ залишилися максимально лояльними до влади²⁷. Впродовж квітня 2019 року аналітики моніторили рівненські медіа «Сарненські новини» (<http://sarnynews.in.ua/>), «Життя і слово» (Острогоз, <http://zhislovo.rv.ua/>), «Новини Рокитнівщини» (<http://novinyrokytno.do.am/>), «Нове життя» (Здолбунів, <http://newlife.rv.ua/>). Найбільше замовних матеріалів (11,3%

²³ В Україні станом на 2 травня реформовано 594 друкованих ЗМІ та редакцій – Держкомтелерадіо. 16 травня 2019. *Детектор медіа*. <https://detector.media/infospace/article/167326/2019-05-16-v-ukraini-stanom-na-2-travnya-reformovano-594-drukovanikh-zmi-ta-redaktsiy-derzhkomteleraadio/>

²⁴ Постанова Кабінету міністрів України від 23 листопада 2016 р. № 848 «Про затвердження переліку друкованих засобів масової інформації та редакцій, реформування яких здійснюється на першому етапі». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-2016-%D0%BF#n8>

²⁵ ПОРЯТУНОК МЕДІА. Укласти угоди на висвітлення ситуації в регіоні та виплата компенсацій за ризик (опитування Львів-Рівне). 21/04/2020. *НСЖУ*. <http://nsju.org/novini/poryatunok-media-uklasty-ugody-na-vysvitlennya-sytuacziyi-v-regioni-ta-vyplata-kompensacij-za-ryzyk-opytuvannya-lviv-rivne/>

²⁶ Аналітичний звіт моніторингу регіональних ЗМІ – Інститут демократії імені Пилипа Орлика. Квітень 2019. <https://idpo.org.ua/reports/2618-monitoring-report-april-2019.html>

²⁷ Там же. <https://idpo.org.ua/reports/2618-monitoring-report-april-2019.html>

«джинси», 3,5% неналежно маркованої реклами у друкованій версії; 19% «джинси» і 2,4% прихованої реклами на сайті) опублікувала острозька газета «Життя і слово». 30% контенту «Нового життя» становила прихована реклама, а також «джинса» – 1,3% у друкованій версії та 5,6% на сайті. У друкованій газеті «Новини Рокитнівщини» опублікували 4,3% «джинси» і 12,3% прихованої реклами, а ще 5% «джинси» – на сайті. 2,2% замовних матеріалів у друкованій версії і 8,3% на сайті, плюс 7% прихованої реклами знайшли в «Сарненських новинах». В ІДПО імовірними причинами такого статусу денаціоналізованих медіа вважають брак навичок ведення медійного бізнесу, невміння редакції комунікувати з локальною аудиторією, слабо розвинуті місцеві рекламні ринки, через що головним рекламодавцем залишається місцева влада²⁸.

Безумовно, головною платформою для поширення фейків і пропаганди у регіоні й поза ним є Facebook. Важливо згадати про месенджери (Viber та ін.), зокрема, так зв. «батьківські» групи і чати, у яких масово поширюються фейки як у регіоні, так і по всій Україні. Не менше важать лідери й лідерки суспільної думки, публічні експерти й експертки, люди, популярні через свою публічну позицію за чи проти чогось. У рівненському контексті дезінформацію про коронавірус поширювали: рівненський лікар-травматолог Роман Коваль, прихильник конспірології про вигаданий коронавірус і причетність Білла Гейтса, фельдшер Василь Демчук, який популяризував фейковий досвід самолікування коронавірусу, вчителька Жанна Тетенова з Вараша, що з релігійних переконань відмовляється носити на роботу маску, попри всі стягнення, та ін.

Крім того, за аналізований період на Рівненщині Інститут масової інформації у межах моніторингу «Барометр свободи слова» зафіксував 1 випадок²⁹ порушення свободи слова у серпні 2020-го, 2 випадки³⁰ у жовтні, 1 випадок у листопаді³¹, 2 випадки³² у грудні 2020 року, а також 1 випадок³³ у лютому 2021 року. Ці ситуації пов'язані з відмовою у доступі до інформації, судовими позовами проти ЗМІ, хакерськими атаками на сайт регіонального медіа й пошкодженням майна місцевої журналістки.

Деструктивна пропаганда у релігійному просторі

²⁸ Там же. <https://idpo.org.ua/reports/2618-monitoring-report-april-2019.html>

²⁹ Поліція відмовила «Четвертій владі» у доступі до інформації. 7.08.2020. <https://imi.org.ua/news/politsiya-vidmovyla-chetvertij-vladi-u-dostupi-do-informatsiyi-i34423>

³⁰ Сайт «Четвертої влади» вдруге за тиждень зазнав DDoS-атаки. 29.10.2020. <https://imi.org.ua/news/sajt-chetvertoyi-vlady-vdruge-za-tyzhen-zaznav-ddos-ataky-i35916>

³¹ Полковник СБУ судиться з «Четвертою владою» через розслідування про нього. 2.11.2020. <https://imi.org.ua/news/polkovnyk-sbu-sudytsya-z-chetvertoyu-vladoyu-cherez-rozsliduvannya-pro-nogo-i35962>

³² На сайт «Рівне вечірне» подали до суду через припущення в матеріалі. 10.12.2020. <https://imi.org.ua/news/na-sajt-rivne-vechirnye-podaly-do-sudu-cherez-material-pro-burshtyn-i36624>

³³ На Рівненщині невідомі пошкодили авто журналістки. 4.02.2021. <https://imi.org.ua/news/na-rivnenshhyni-nevidomi-poshkodyly-avto-zhurnalistky-i37461>

Суттєву роль у житті Рівненської області відіграє релігійний фактор: сильний статус окремих церков і служителів культу, що впливають на свої спільноти. Станом на 2020 рік тільки 4% людей в Україні мають атеїстичні погляди за оцінкою Центру Разумкова³⁴. Щодо Рівненської області є дані лише як для частини західного макрорегіону у складі семи областей: тут 81,4% населення є релігійними і лише 18,6% мають інші погляди – ті, хто вагається (7,8%), не є релігійними (0,6%), мають переконані атеїстичні погляди (1,5%), байдуже ставляться до питання релігії (3,6%) та ті, кому важко відповісти (5,1%)³⁵. Станом на 1 січня 2020 року, за даними Міністерства культури та інформаційної політики, на Рівненщині налічувалося 1569 громад релігійних організацій³⁶. Із них 97,51% становлять християнські.

Загальна структура релігійних організацій у Рівненській області (за даними на 1 січня 2020 року)

Християнство	1530 – 97,51%
Свідки Єгови	22 – 1,4%
Юдейські організації	5 – 0,32%
Інші нові релігійні організації	5 – 0,32%
Неоязичництво	2 – 0,13%
Інші релігії орієнталістського спрямування	2 – 0,13%
Іслам	1 – 0,06%
Мормони	1 – 0,06%
Секти	1 – 0,06%
Всього: 1569 громад релігійних організацій.	

Розподіл християнських церков і релігійних організацій також нерівномірний. Найбільшу частку становлять православні церкви (1027 організацій).

Структура християнських релігійних організацій у Рівненській області (за даними на 1 січня 2020 року)

Діаграма 1. Розподіл християнських церков

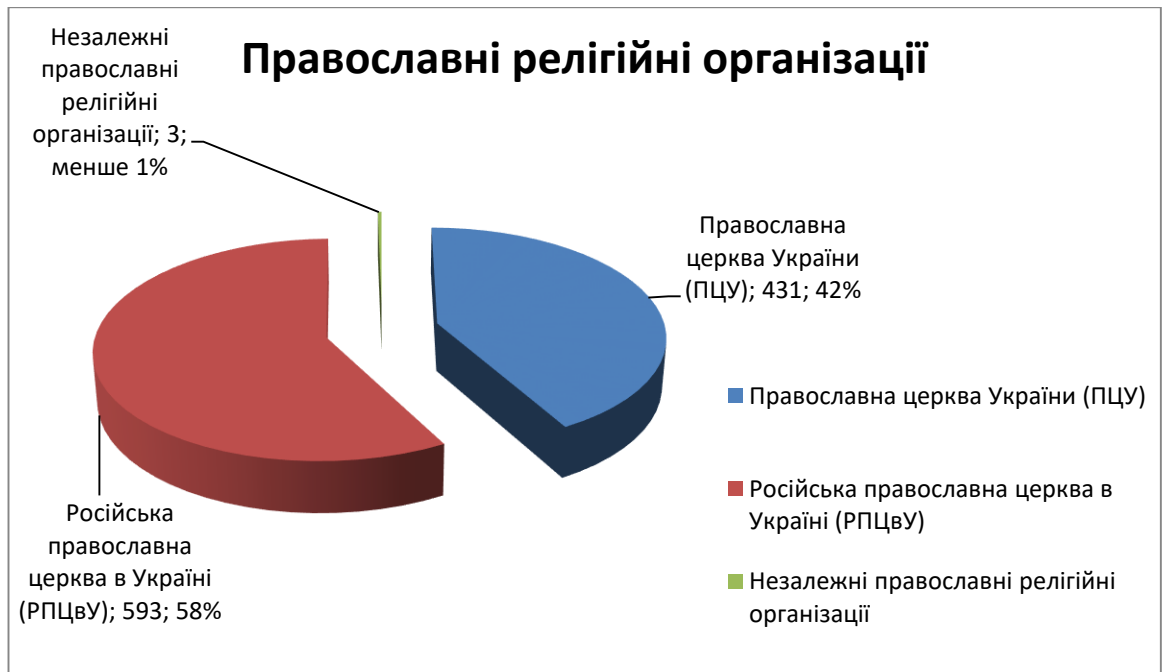
³⁴ Держава і Церква в Україні-2019: підсумки року та перспективи розвитку відносин (інформаційні матеріали). Центр Разумкова. Київ, 2019. С. 23. https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Religiya.pdf

³⁵ Держава і Церква в Україні-2019: підсумки року та перспективи розвитку відносин (інформаційні матеріали). Центр Разумкова. Київ, 2019. С. 23. https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Religiya.pdf

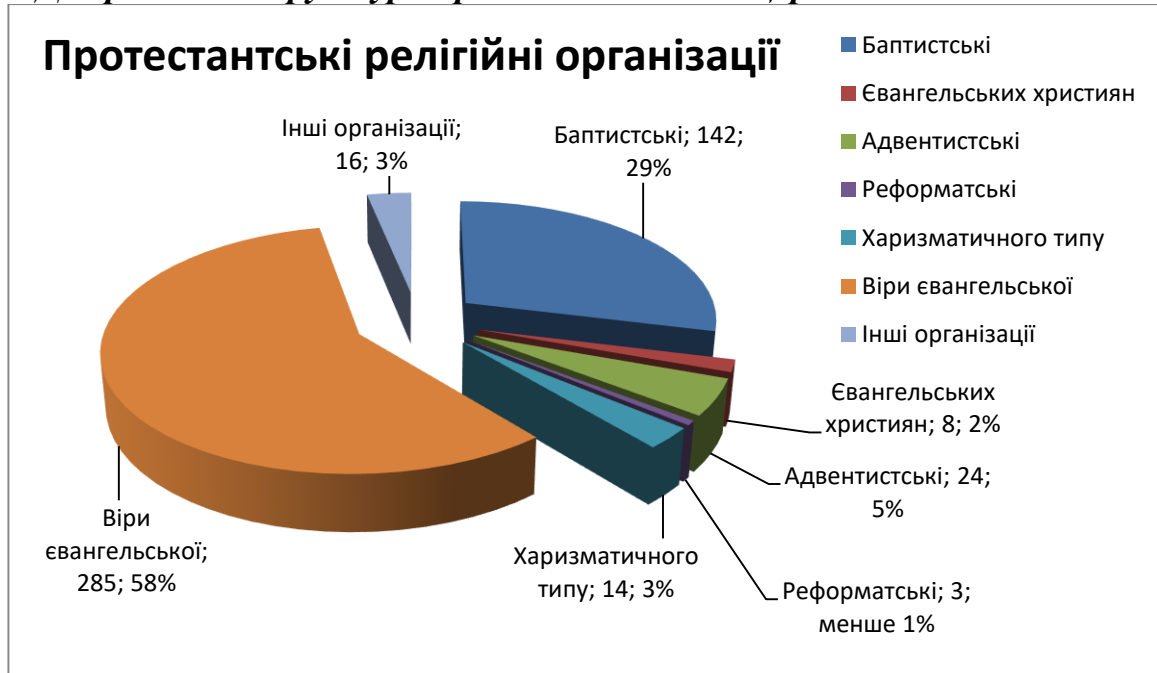
³⁶ Наказ Міністерства культури та інформаційної політики України від 14.04.2020 року № 1657 «Про річну статистичну звітність з питань державно-конфесійних відносин в Україні за 2019 рік (релігійні організації)». <https://mkp.gov.ua/ru/documents/202.html>

Діаграма 2. Розподіл православних релігійних організацій

Діаграма 3. Структура протестантських церков

Отже, Рівненська область є переважно християнською за віросповіданням з видимим домінуванням двох православних церков та наявністю численних протестантських громад. Є ризик, що пропаганда та дезінформація на Рівненщині може поширюватися не тільки в і через медіа, а й через релігійні організації. Йдеться не лише і не стільки про власне релігійну пропаганду, яка складає ідеологічний зміст кожної з конфесій, а про політичну або ж політизовану. Одна зі складних тем в області пов'язана з утворенням автокефальної Православної церкви України у грудні 2018 року. Підпорядкована Москві РПЦвУ (раніше т.зв. Московський патріархат) не визнає і не засуджує російську агресію у Криму та на сході України, не визнає ПЦУ, інспірує локальні храмові конфлікти (крім села Птича, можна згадати Рясники на Гоцанщині, Будераж на Здолбунівщині, Мащу на Костопільщині та ін.), через своїх священників, духовенство, лояльних політиків поширює мову ворожнечі й створює ризик пропаганди наративів «руського міра», які є прямою загрозою національній безпеці. У Рівненській області до того ж розташований Корецький жіночий монастир, який за документами безпосередньо підпорядкований московському патріархові Кірілу³⁷.

У середині 2019 року рівненські експерти відзначали можливий зв'язок між належністю до Російської православної церкви в Україні і виборчими симпатіями громад області на користь проросійської партії ОПЗЖ³⁸. Від цієї

³⁷ На Рівненщині діє монастир, підпорядкований напряму патріархові РПЦ Кирилу. 29.09.2020. *Релігійна правда*. <https://religionpravda.com.ua/?p=55946>

³⁸ Круглий стіл «Фактор російської пропаганди та дезінформації під час виборчої кампанії в Україні та її вплив на президентські і майбутні парламентські вибори» організований Комітетом виборців України за підтримки Офісу Шотландської національної партії (ШНП) Вестмінстерської фундації за демократію у Рівному 23 травня 2019. <https://rv.suspilne.media/news/23783>

платформи на виборах 2020 року балотувалися в Рівненську обласну раду³⁹: протоієрей з Острога, керівник відділу з міжконфесійного врегулювання у Рівненській єпархії РПЦвУ Віктор Земляний, активістка Валентина Ілліна, священник з Глинська на Здолбунівщині Василь Начев та ін. Проросійська партія здобула 15 260 голосів від загальних 331 616 виборців, що проголосували⁴⁰. Проте 1 голосу таки не вистачило, щоб подолати прохідний поріг⁴¹. Пропагандистська політика РПЦвУ в області значною мірою спирається на цих та інших релігійних лідерів і лідерок.

Священника Земляного вже декілька разів викликали на допити в СБУ за підозрою в розпалюванні міжконфесійної ворожнечі, поширенні пропагандистської літератури⁴². У 2018 році йому інкримінували статтю про держзраду. У 2019 році йшлося про статті Кримінального кодексу України: 161-шу (порушення рівноправності громадян залежно від їхньої расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками) та 300-ту (ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію). Відзначився Віктор Земляний і постійними появами у російських пропагандистських ЗМІ, на телеканалах із орбіти проросійського політика Віктора Медведчука. Очевидно, що основним завданням Земляного у «врегулюванні» міжконфесійних проблем є його агресивний опір із залученням «тітушок» тим громадам на Рівненщині й поза нею, які бажають перейти під юрисдикцію ПЦУ. У 2019 році на допити під будівлю обласної СБУ він привозив своїх парафіянок і колег.

Валентина Ілліна – рівненська журналістка, ведуча дитячих програм на телебаченні, дружина священника РПЦвУ готувала маніпулятивні сюжети про утиски РПЦвУ на Рівненщині. У 2020 році з'явилася інформація про призначення Ілліної редакторкою газети «Нове життя» у Здолбуніві. Це викликало місцевий скандал, адже газета позиціонувала себе як патріотична⁴³. Після того Ілліну з роботи відкликали, а пропагандистське медіа РПЦвУ «Союз православних журналістів» назвало ситуацію цькуванням⁴⁴. На початку

³⁹ Місцеві вибори 2020. Вибірчі списки кандидатів у депутати місцевої ради. Рівненська область, Рівненська обласна рада. Центральна виборча комісія. https://www.cvk.gov.ua/pls/vm2020/pvm056pid102=8122pf7691=8122pt001f01=695rej=0pt00_t001f01=695.html#56

⁴⁰ Місцеві вибори 25.10.2020. Україна, Рівненська обласна рада. Центральна виборча комісія. https://www.cvk.gov.ua/pls/vm2020/pvm057pid112=12pid102=8122pf7691=8122pt001f01=695rej=0pt00_t001f01=695.html

⁴¹ «ОПЗЖ» не вистачило одного голосу для проходження до Рівненської облради. 17 листопада, 2020. *Дзеркало тижня*. <https://zn.ua/ukr/POLITICS/opzsh-ne-vistachilo-odnoho-holosu-dlja-prokhodzhennja-v-rivnensku-oblradu.html>

⁴² Анна Хіночик, Молитва для СБУ: як священнику УПЦ (МП) з Острога ще раз вручали підозру у злочині. 06 серпня 2019. *Четверта влада*. <https://4vlada.com/molytva-dlja-sbu-yak-sviashchenyku-upts-mp-z-ostroga-shche-raz-vruchaly-pidozru-pro-zlochyn>

⁴³ Публічний допис Сергія Кондрачука, екс-голови Здолбунівської РДА у 2015–2019 рр., з 2 грудня 2020 року голови Рівненської обласної ради <https://www.facebook.com/100002021632918/posts/3150071961736827/>

⁴⁴ Ольга Цвілій, Прихильники ПЦУ почали цькувати українську журналістку, дружину клірика УПЦ, 20 липня 2020. <https://spzh.news/ua/news/73293-storonniki-pcu-nachali-travlyu-ukrainskoj-zhurnalistki-suprugi-klirika-upc>

2021 року Валентина Ілліна стала головною редакторкою переформатованого телеканалу ІТВ⁴⁵.

На початку 2021 року звучали скарги на те, що у Корці священник РПЦвУ Ярослав Воят переконував вірян із ПЦУ перехрещувати дітей⁴⁶.

Треба зазначити, що у Рівненській області міцні позиції мають різні протестантські конфесії. Обраний у 2020 році мер Рівного, протестант Олександр Третяк відомий з-поміж іншого намаганням заборонити Геловін⁴⁷ у Рівному, різкою риторикою проти ЛГБ+, Стамбульської конвенції⁴⁸. Не зовсім зрозуміло, як це вписується в позицію політичної партії «Європейська солідарність», від якої той балотувався. Прикметно, що місцеві ультраправі групи солідаризуються з християнськими конфесіями у питаннях т.зв. традиційних цінностей й антиліберальної риторики⁴⁹.

Під час коронавірусної пандемії важко відстежувати тези кліриків у храмах і монастирях. Переважно це усна чи внутрішня комунікація, яку ніхто й ніде зовні не фіксує. Однак загальна реакція церкви показова. Наприклад, у квітні-травні 2020-го у селі Зоря стався спалах коронавірусу. Хор і священника храму РПЦвУ небезпідставно підозрювали у тому, що ті могли привезти в село вірус із «оплоту» РПЦвУ на заході України – Почаївської лаври на сусідній Тернопільщині. До того ж священники РПЦвУ всіляко агітували людей ходити в пандемію до церкви⁵⁰. Проте, тільки-но хтось із вірян передав скриншоти з церковного чату Зорі у ЗМІ, там відразу почали шукати «крису», повідомляло гіперлокальне видання «Район.Медицина»⁵¹.

За даними Мінкульту, релігійні організації Рівненської області видавали на 1 січня 2020 року 20 власних ЗМІ. Чотири періодичні видання (2 друковані і 2 електронні) налічувалося в РПЦвУ, три періодичні видання (1 друковане і 2 електронні) – у ПЦУ, одне друковане ЗМІ видавала Римо-католицька церква в Україні, 13 періодичних видань виходило в протестантських релігійних організаціях⁵². У відповіді на інформаційний запит авторки аналітичної

⁴⁵ Антоніна Торбіч Ольга Ульянова, Рекламниця і екскандидатка від ОПЗЖ: що відомо про нове керівництво рівненського телеканалу. 26 січня 2021. Четверта влада. <https://4vlada.com/reklamnytsia-i-exkandydatka-vid-opzh-shcho-vidomo-pro-nove-kerivnytstvo-rivnenskogo-telekanalu>

⁴⁶ На Рівненщині священник РПЦвУ переконує парафіян ПЦУ перехрещувати дітей. 01.02.2021. Релігійна правда. <https://religionpravda.com.ua/?p=63366>

⁴⁷ Як у Рівному Хеловін «забороняли». 24 жов. 2019. UA: Рівне. <https://rv.suspilne.media/news/44077>

⁴⁸ Алла Максимчук, Третяк Олександр Віталійович. 08 лютого 2021. Четверта влада. <https://4vlada.com/tretiak-olexandr-vitalijovych>

⁴⁹ Рівняни провели ходу на збереження традиційних сімейних цінностей (ФОТО). 22 травня 2020. ЧаРівне. <http://charivne.info/news/26864-rivnyany-provely-khodu-na-zberezhennya-tradytsijnykh-simejnykh-tsinnostej-foto>

⁵⁰ Кирило Александров, Чому ми повинні вийти на хресні ходи в день Торжества Православ'я. 17 березня 2021. Спілка православних журналістів. <https://spzh.news/ua/zashhita-very/78216-pochemu-my-dolzhy-vyjti-na-krestnyje-khody-v-deny-torzhestva-pravoslavija>

⁵¹ У селі Зоря з коронавірусом зліг церковний хор після поїздки в Почаївську лавру. ОНОВЛЕНО. 02.05.2020. Район.Медицина. <https://medicine.rayon.in.ua/news/248056-u-seli-zoria-z-koronavirusom-zlig-tserkovnij-hor-pislia-poyizdki-v-pochayivsku-lavru>

⁵² Наказ Міністерства культури та інформаційної політики Антоніна Торбіч Ольга Ульянова, Рекламниця і екскандидатка від ОПЗЖ: що відомо про нове керівництво рівненського телеканалу. 26 січня 2021. Четверта влада. <https://4vlada.com/reklamnytsia-i-exkandydatka-vid-opzh-shcho-vidomo-pro-nove-kerivnytstvo-rivnenskogo-telekanalu>

доповіді «Укрпошта» повідомила, що на 2021 рік Рівненська дирекція включила до передплатного каталогу два регіональні видання релігійної тематики: «Духовна нива» (Рівненської єпархії ПЦУ) і міжконфесійний «Християнський духовно-просвітницький часопис «Слово вчителю»⁵³. У них антиукраїнської пропаганди не зафіксовано. Всього в каталозі на 2021 рік «Укрпошта» пропонує передплату 39 релігійних видань українською і російською мовами. Складно відстежити розмір читацької аудиторії кожного з цих видань у Рівненській області, оскільки такі дані за угодою між «Укрпоштою» і редакціями не передають третій стороні.

⁵² На Рівненщині священник РПЦвУ переконує парафіян ПЦУ перехрещувати дітей. 01.02.2021. Релігійна правда. <https://religionpravda.com.ua/?p=63366>

⁵² Як у Рівному Хеловін «забороняли». 24 жовт. 2019. UA: Рівне. <https://rv.suspilne.media/news/44077>

⁵² Алла Максимчук, Третяк Олександр Віталійович. 08 лютого 2021. Четверта влада. <https://4vlada.com/tretiak-olexandr-vitalijovych>

⁵² Рівняни провели ходу на збереження традиційних сімейних цінностей (ФОТО). 22 травня 2020. ЧаРівне. <http://charivne.info/news/26864-rivnyany-provely-khodu-na-zberezhennya-tradytsijnykh-simejnykh-tsinnostej-foto>Україні від 14.04.2020 року № 1657 «Про річну статистичну звітність з питань державно-конфесійних відносин в Україні за 2019 рік (релігійні організації)». <https://mkip.gov.ua/ru/documents/202.html>

⁵³ Відповідь «Укрпошти» на інформаційний запит Христини Семерин надійшла 16 квітня 2021 року, №11323-19-09-C251.

ПРОПАГАНДА І ДЕЗІНФОРМАЦІЯ НА РІВНЕНЩИНІ: КЛЮЧОВІ ТЕМИ, НАРАТИВИ ТА МЕСЕДЖІ

Виборча політична пропаганда і дезінформація

Перша⁵⁴ категорія – *виборча політична пропаганда і дезінформація*. Це передусім замовні, агітаційні та контрагітаційні матеріали під час виборчого періоду, пік якого припав на період з початку вересня до 23 жовтня 2020 року. За місяць агітації на рівненському телебаченні з 1 по 24 жовтня колектив «Четвертої влади» зафіксував «джинсу» на трьох каналах: «ІТВ», «Рівне 1» та «Сфера ТВ», за винятком «Суспільного»⁵⁵. За оцінками цього медіа, «ІТВ» Романа Куриса очікувано приховано агітував за «Рівне разом» і Віктора Шакирзяна. Придбаний Ігорем Палицею «Рівне 1» – за партію «За майбутнє» і кандидата Юрія Вознюка, а у другому турі виборів – за Віктора Шакирзяна. «Сфера ТВ» до 25 жовтня переважно просувала партію «Слуга народу» і кандидата Віталія Ковалю⁵⁶. Крім пропрезидентської сили, Ольга Ульянова і Володимир Торбіч відзначили інші партії, агітація за які не була належно маркована.

Кандидат на міського голову Рівного від партії «За майбутнє» Юрій Вознюк увійшов у трійку серед кандидатів на мерів міст в Україні за кількістю позитивних згадок у регіональних ЗМІ⁵⁷. Про нього найбільше у позитивному світлі писало «Рівне вечірне»⁵⁸, а також телеканал «Рівне 1». Вознюк відзначився фейковою соціологією, від якої довелося відхрещуватися групі «Рейтинг»⁵⁹.

Віктор Шакирзян став шостим у рейтингу політиків, яких найбільше висвітлювали регіональні медіа. Винятково в позитивному ключі та лише про нього публікували матеріали «ІТВ», «Рівне.Медіа»⁶⁰, «Радіо Трек»⁶¹. У виборах мера Рівного по-особливому відіграв релігійний фактор. У другому турі команда Шакирзяна заручилася підтримкою православних кліриків ПЦУ^{62, 63}. У лояльних ЗМІ опонента Олександра Третяка доволі агресивно

⁵⁴ У нумерації категорій йдеться більше про зручність, ніж про ранжування.

⁵⁵ Ольга Ульянова, Володимир Торбіч, Як політики у Рівному на місцевих виборах обманювали виборців за допомогою телеканалів. 06 січня 2021. *Четверта влада*. <https://4vlada.com/yak-polityky-u-rivnomu-namistsevyh-vyborah-obmaniuvaly-vybortsiv-za-dopomogoiu-telekanaliy>

⁵⁶ Там же.

⁵⁷ Проміжні результати моніторингу 33 онлайн-медіа у 12 областях України за 26 вересня – 9 жовтня, який проводить коаліція громадських організацій за підтримки Проекту «ЄС та Рада Європи працюють разом для підтримки свободи медіа в Україні». <https://detector.media/infospace/article/181783/2020-10-22-mistsevi-onlayn-media-pochaly-bilshe-pysaty-pro-vybory-bez-analityky-zate-iz-dzhynsoyu-monitoryng/>

⁵⁸ О. Бурмагін, Д. Дуцик, Є. Кузьменко, О. Юркова, Другий проміжний звіт за результатами незалежного моніторингу висвітлення в онлайн-медіа та соціальній мережі Facebook місцевої виборчої кампанії в Україні. 2020. С. 56. <http://www.cje.org.ua/sites/default/files/Second%20provisional%20report.pdf>

⁵⁹ У Рівному кандидат від Коломойського поширив фейкову соціологію. 15.09.2020. *Рівненські новини*.

<https://www.rivnenews.com.ua/2020/09/15/u-rivnomu-kandydat-vid-kolomoiskoho-poshyryv-feikovu-sotsiolohiiu/>

⁶⁰ Там же. С. 55. <http://www.cje.org.ua/sites/default/files/Second%20provisional%20report.pdf>

⁶¹ Там же. С. 57. <http://www.cje.org.ua/sites/default/files/Second%20provisional%20report.pdf>

⁶² <https://www.facebook.com/watch/?v=642497123007007>

⁶³ <http://www.rivne-cerkva.rv.ua/news/4677-arkhiiepyskop-ilarion-pryvitav-viktora-shakyrziana-z-dnem-narodzhennia.html>

представляли псевдоректором⁶⁴ («ІТВ»⁶⁵, «Рівняни»⁶⁶, «Радіо Трек»⁶⁷). На думку експертів, низька явка, що привела на дільниці тих людей, які точно хотіли змін, і можлива консолідація рівненських протестантів на тлі релігійних виступів проти Третяка посприяли його перемозі⁶⁸.

У підсумку серед інструментів політичної пропаганди на Рівненщині помічені:

- замовні матеріали;
- псевдосоціологія (агітація під виглядом соціопитування від Олексія Муляренка, рейкова соціологія від Юрія Вознюка);
- контрагітаційні матеріали, спрямовані на дискредитацію опонентів.

Деякі провідні наративи і головні меседжі передвиборчої пропаганди 2020 року:

- Олександр Третяк – несправжній ректор несправжньої академії⁶⁹.
- Віктор Шакирзян – абсолютний лідер виборів мера Рівного.
- На Рівненщині перевиконали план ремонту доріг («Слуга народу»).
- Віталій Коваль подбає про освітлення Рівного.
- Політична сила «За майбутнє» буде №1 у бюлетені.
- Партія «Свобода» намагалася дискредитувати Віталія Ковалю, просувала проєкт рішення про недовіру йому як голові ОДА, а також пропрезидентську партію «Слуга народу».
- Юрія Вознюка підтримують рівненські воїни-афганці.
- Олексія Муляренка намагаються «очорнити» замовними матеріалами у медіа, але публікувати «чорнуху» за гроші погоджується лише «Рівне вечірнє» (це ще задовго до передвиборчого процесу)⁷⁰ та ін.

Коронавірусна дезінформація та пропаганда

Друга категорія пов'язана з *коронавірусною пропагандою* й містить інформаційні впливи різних ідеологічних груп, російської пропаганди. Від початку пандемії ВООЗ наголошує на великій небезпеці «інфодемії»⁷¹, тобто масштабного поширення дезінформації про коронавірус⁷². У середині 2020

⁶⁴ Олексій Бухало, Віталій Червоненко, Євангеліст при владі. Як у Рівному вперше в Україні керуватиме мер-богослов. *BBC News Україна*. 14 грудня 2020. <https://www.bbc.com/ukrainian/features-55267587>

⁶⁵ <https://www.facebook.com/watch/?v=692421951392530>

⁶⁶ <https://my.rv.ua/hotnews/tretyak-vyyavyvsya-nespravzhnim-rektorom/>

⁶⁷ https://radiotrek.rv.ua/news/tretyak_mozhe_vyyavytys_nespravzhnim_rektorom_fotovideo_259124.html

⁶⁸ Олексій Бухало, Віталій Червоненко, Євангеліст при владі. Як у Рівному вперше в Україні керуватиме мер-богослов. *BBC News Україна*. 14 грудня 2020. <https://www.bbc.com/ukrainian/features-55267587>

⁶⁹

⁷⁰ <https://www.rivnenews.com.ua/2020/06/19/brekhnia-ta-chornukha-proty-oleksii-muliarenka-u-rivnomu-vidaiutsia-do-naihirshykh-metodiv-ahitatsii/>

⁷¹ Matt Richtel, W.H.O. Fights a Pandemic Besides Coronavirus: An 'Infodemic'. Feb. 6, 2020. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2020/02/06/health/coronavirus-misinformation-social-media.html>

⁷² Марія Крючок, Інфодемія COVID-19: дезінформація поширюється так само швидко, як і коронавірус. Квітень 21, 2020. *VoxUkraine*. <https://voxukraine.org/uk/infodemiya-covid-19-dezinformatsiya-poshiruyetsya-tak-samo-shvidko-yak-i-koronavirus/>

року європейське видання EUvsDisinfo дійшло висновку в дослідженні, що левову частку всіх фейків про коронавірус поширює Росія⁷³.

За минулий рік у Рівненській області циркулювали локальні й загальнонаціональні фейки про коронавірус. Ситуацію ускладнювала позиція священників РПЦвУ. Наприклад, намісник Почаївської лаври поширював конспірологічні тези про те, що коронавірус є витвором Білла Гейтса, який «прагне всіх чипувати»⁷⁴. Через усе ще сильні позиції Московського патріархату на Рівненщині й «кураторську» позицію Почаївської лаври в західному макрорегіоні такі висловлювання і фейки особливо небезпечні. До слова, попри пандемію й рекомендації влади, РПЦвУ проводила й т.зв. «Хресну ходу» після Великодня у 2020 році з небезпекою масового поширення коронавірусу⁷⁵.

У березні 2020-го за репост фейку про вертоліт-дезінфектор, який нібито вночі обприскуватиме район від коронавірусу, оштрафували мешканку Рокитнівщини⁷⁶. Ця дезінформація ширилася Україною з 16 березня, «змінюючи» географію⁷⁷.

На Володимиреччині масово розносили фейки про те, що за перебування дітей на вулиці штрафуватимуть⁷⁸. Пізніше у батьківських чатах і спільнотах активно поширювали фейк про скасування ЗНО через карантин⁷⁹.

Під час пандемії коронавірусу доклалися до дезінформування численні релігійні конфесії Рівненщини. Наприклад, на вчительку з Вараського ліцею №1 склали два протоколи і десять постанов за те, що ходила на роботу без маски. Вона ж запевняла, що є християнкою віри євангельської, а всі, хто носять маски, поклоняються сатані⁸⁰. На розвінчання цього фейку «Четверта влада» опублікувала матеріал із коментарями релігійних лідерів різних

⁷³ Найбільше фейків про коронавірус поширює Росія – Euvsdinfo. 20.05.2020. *Інститут масової інформації*. <https://imi.org.ua/news/najbilshe-fejkiv-pro-koronavirus-poshyryuye-rosiya-euvsdinfo-i33192>

⁷⁴ Вікторія Бега, Намісник Почаївської лаври вважає, що Білл Гейтс використовує вакцину від коронавірусу, щоб чипувати людей. *Громадське*. <https://hromadske.ua/posts/namisnik-pochayivskoyi-lavri-vvazhaye-sho-bill-gejts-vikoristaye-vakcinu-vid-koronavirusu-shob-chipuvati-lyudej>

⁷⁵ У Рівному пройшла кількатисячна хресна хода (ФОТО+ВІДЕО). 10 березня 2020. *Рівне.Медіа*. <https://rivne.media/news/u-rivnomu-proyshla-kilkatysyachna-khresna-khoda-fotovideo>

⁷⁶ Через фейк про вертоліт-дезінфектор поліція прийшла до жительки Рівненщини. 28.03.2020. *Рівненські новини*. <https://www.rivnenews.com.ua/2020/03/28/chez-feik-pro-vertolit-dezinfektor-politsiia-pryishla-do-zhytelky-rivnenshchyny/>

⁷⁷ Фейк: Розсилка про вертольоти, які розпилюватимуть дезінфектор. 20 Березня, 2020. *По той бік пандемії*. <https://coronafakes.com/fake/feyk-rozsyilka-pro-vertol-oty-iaki-rozpyliuvatymut-dezinfektor/>

⁷⁸ Людмила Босик, Жителям Володимиреччини надходять повідомлення про штрафи за перебування дітей на вулиці. Це фейк. 19 березня 2020. *Володимирець.City*. <https://volodymyrets.city/articles/69882/zhitelyam-volodimirechchiny-nadhodyat-povidomlennya-pro-shtrafi-za-perebuвання-ditej-na-vulici-ce-fejk>

⁷⁹ Інформація у соцмережах про продовження карантину до 15 травня 2020 року та відміну ЗНО - ФЕЙК. 7 квітня 2020. *Володимирець.City*. <https://volodymyrets.city/articles/74038/informaciya-u-socmerezah-pro-prodovzhennya-karantynu-do-15-travnnya-2020-roku-ta-vidminu-zno--fejk>

⁸⁰ Наталія Стратонова, Валентина Гордич, Суд виправдав вчительку з Рівненщини, яка принципово не носить маску. Що кажуть колеги. 29 січня 2020. *Суспільне*. <https://suspijne.media/100568-sud-vipravdav-vcitelku-z-rivnensini-aka-principovo-ne-nosit-masku-so-kazut-kolegi/>

церков⁸¹. Більше про релігійний компонент коронавірусної дезінформації – у наступному параграфі.

20 березня 2020 року низка регіональних медіа поширила фальшиву новину про інфікування рівненського військового ковідом⁸². 25 березня із Фейсбук-акаунту «Медянкина Наташа» нібито зі Здолбунова поширювали фейк про 12 померлих від пневмонії у Здолбунівській міській лікарні. Насправді, за весь тиждень у лікарні не було зафіксовано жодної смерті⁸³.

На початку квітня 2020-го протокол склали на жителя Сарн, який поширив у Фейсбуці фейк про те, що в шести лікарів Сарненської ЦРЛ експрес-тести показали коронавірус⁸⁴.

16 квітня 2020 року голова Рівненської ОДА Віталій Коваль поскаржився на поширення фейків про ситуацію з COVID-19 в області. Після смерті анестезиста обласної лікарні кілька тестів показали, що його дружина не має коронавірусу. Однак деякі ЗМІ й публічні люди переконували аудиторію, що жінка інфікована, а влада приховує інформацію⁸⁵. Водночас, сама вдова писала у Фейсбуці, що її покійного чоловіка та інших лікарів насправді не тестували, а вірус поширився у лікарні через недбальство⁸⁶.

21 квітня 2020 року у соціальні мережі закинули інформацію про те, що хворих із ковідом розміщуватимуть у другій міській школі Рівного. Тодішній мер Володимир Хомко назвав новину навмисним фейком для розхитування ситуації у місті⁸⁷.

У червні 2020-го в мережі поширили відео, де рівненський фельдшер переконує, що вилікував від коронавірусу себе й кількох людей методом затримки дихання⁸⁸. Зараз ролик має 4 тисячі реакцій і 768 коментарів у Фейсбуці. Фактчекінгова ініціатива VoxCheck оцінила відео як фейк⁸⁹.

У матеріалі телеканалу «Рівне 1» від 24 червня 2020 року під назвою «Коронавірус – фейк чи суворя реальність?»⁹⁰ лікар-травматолог Роман Коваль розповідає, що «епідемія є міфічною», «людей зомбують в інтернеті», і «за цим стоїть ВООЗ» під контролем «Білла Гейтса, Марка Цукерберга і сім'ї

⁸¹ Ярослава Нікітюк, Представники трьох церков пояснюють, чому носіння маски не стосується сатани. 16 лютого 2021. *Четверта влада*. <https://4vlada.com/predstavnyky-troh-tserkov-poiasnuiut-chomu-nosinnia-masky-ne-stosuietsia-satany>

⁸² Інформація про зараження коронавірусом військового із Рівного виявилася фейком. 20.03.2020. *Рівненські новини*. <https://www.rivnenews.com.ua/2020/03/20/informatsiia-pro-zarazhennia-koronavirusom-viiskovoho-iz-rivnoho-vyivylasia-feikom/>

⁸³ Рівненська обласна державна адміністрація. 25 березня 2020 р. <https://www.facebook.com/RivneODA/posts/1322447494615246>

⁸⁴ За поширення фейку про коронавірус житель Рівненщини сплатить штраф. 07.04.2020. *Крапка*. <https://krapka.rv.ua/2020/04/07/za-poshyrennya-fejku-pro-koronavirus-zhytel-rivnenshhyny-splatyt-shtraf/>

⁸⁵ Як на Рівненщині перевіряють медиків на COVID-19. Четвер, 16 квітня 2020 р. *Українська правда*. <https://www.pravda.com.ua/columns/2020/04/16/7248223/>

⁸⁶ У Рівненській обласній лікарні скандал через коронавірус. 28.04.2020. *Новини Рівненщини*. <https://rvnews.rv.ua/post/view/1588065177-u-rivnenskiy-oblasniy-likarni-skandal-cherez-koronavirus>

⁸⁷ Про Рівне знову поширюють фейки (ВІДЕО). 22.04.2020. «7 днів». *Медіа*. https://7dniv.rv.ua/7dniv_tv/pro-vse-vid-pershoyi-osoby-pro-rivne-znovu-poshyriiut-feyki-video/

⁸⁸ <https://bit.ly/3dOMJ9k>

⁸⁹ ФЕЙК: Фельдшер із Рівного вилікував коронавірус методом затримки дихання. ЛИПЕНЬ 7, 2020. *VoxUkraine*. <https://voxukraine.org/uk/fejk-feldsher-iz-rivnogo-vilikuvav-koronavirus-metodom-zatrimki-dihannya/>

⁹⁰ Рівне 1. 24 червня 2020. <https://www.facebook.com/watch/?v=577143472988118>

Клінтонів». У липні 2020 року «Рівне 1» на своїй Фейсбук-сторінці підписав матеріал про бездротову технологію 5G так: «А Ви вірите у те, що 5G-зв'язок розповсюджує коронавірус? Чи, думаєте, фейк?»⁹¹. Очевидно, що подібна риторика вибору, надання інформаційної платформи для людей із конспірологічними поглядами не припустима, адже тільки загострює панічні настрої й інфодемію навколо вірусу.

Наприкінці березня 2021 року Рівненська обласна рада спростовувала інформацію про брак місць у лікарнях області для хворих на коронавірус⁹². Ці дані 12 березня поширив мер Рівного Олександр Третяк⁹³. Їх републікували, зокрема, «Рівненські новини»⁹⁴, «7 днів»⁹⁵ і «ЧаРівне»⁹⁶.

У цілому серед доміантних фейків і наративів про коронавірус у регіоні помічено такі:

- вертоліт-дезінфектор обприскуватиме село / місто / район / область уночі;
- конспірологічні: коронавірус створив Білл Гейтс задля чипування населення, за епідемією «стоїть» ВООЗ, а сам вірус розповсюджують вежі 5G;
- ніякого коронавірусу не існує;
- існують «магічні ліки» від коронавірусної хвороби (чи то водяна пара, чи перекис водню, чи то протейфлазид), або ж коронавірус можна вилікувати самостійно народними методами;
- в області/місті/районі не вистачає місць у лікарнях для хворих;
- теорії змови про те, що місцева й обласна влада приховує статистику інфікування і смертності;
- за прогулянки з дітьми й перебування дітей на вулиці встановлюватиметься кримінальна відповідальність;
- ЗНО скасовують через карантин.

У цілому фейки й дезінформація про коронавірус – ефективний інструмент сіяння паніки, розпалювання ворожнечі, збурення суспільства⁹⁷. Неправдиві новини й наративи погіршують здатність багатьох до критичного осмислення інформації, підривають довіру до органів влади і держави, ускладнюють інформування населення щодо епідемії коронавірусу та протидію їй. Нині СБУ і правоохоронні органи стежать за фейками про коронавірус в соціальних мережах.

⁹¹ <https://www.facebook.com/rivne1/posts/3529617367070493/>

⁹² Stop fake! У Рівному поширюють дезінформацію про кількість ліжкомісць для хворих на коронавірус. 26 березня 2021 року. Рівненська обласна рада. <https://www.rv.gov.ua/news/stop-fake-u-rivnomu-poshiruyut-dezinformaciyu-pro-killist-lizhkomisc-dlya-hvorih-na-koronavirus>

⁹³ Олександр Третяк, Фейсбук-сторінка. 12 березня 2021. <https://www.facebook.com/tretyak.alex/posts/10223446517063599>

⁹⁴ <https://www.rivnenews.com.ua/2021/03/26/lyshe-15-mists-hotovi-vydilyty-zaklady-oblasnoho-pidporiadkuvannia-dlia-likuvannia-khvorykh-na-koronavirus-rivnian/>

⁹⁵ <https://7dniv.rv.ua/suspilstvo/dlia-likuvannia-rivnian-khvorykh-na-covid-19-zaklady-oblasnoho-pidporiadkuvannia-hotovi-vydilyty-lyshe-15-mists/>

⁹⁶ <http://charivne.info/news/tretyakvimahaevoblasnoivladidatibilshelizhkomistsdlyakhvorikhnacovidrivnyan>

⁹⁷ Рівненська обласна державна адміністрація. 25 березня 2020 р. <https://www.facebook.com/RivneODA/posts/1322447494615246>

Релігійна політизована пропаганда

Третя категорія – *релігійна політизована пропаганда* з опертям на ідеологію «руського міра», агресивного антилібералізму й антиокциденталізму. Це дезінформація і наративи, які безпосередньо загрожують не лише регіональній, а й національній безпеці. Значною мірою в їх поширенні підозрюють РПЦвУ⁹⁸. Голова Служби зовнішньої розвідки України Валерій Кондратюк відзначав у серпні 2020 року, що «просування ідеї «руської православної церкви» є формою «кремлівського тиску» на Україну. За його словами, російські спецслужби використовують РПЦ і для впливу на спільноти в Україні («м'яка сила»), і для інспірації протестних акцій та показових зіткнень із правоохоронцями чи провокаторами⁹⁹. Під час пандемії до політичного змісту пропаганди додалася дезінформація і наративи про коронавірус.

Призначення активістки РПЦвУ Валентини Ілліної редакторкою газети у Здолбунові показало, як діє м'яка сила російської пропаганди. У першому ж випуску показово патріотичного «Нового життя» від 17 липня 2020 року, підготовленому Ілліною, йшлося про «шкурні інтереси» неназваних держав, які «провокують одна одну на вбивство»¹⁰⁰ замість того, аби прямо вказати на російську агресію на сході України. Саме така риторика про «братовбивство» властива церковній пропаганді РПЦвУ.

У лютому 2021 року пропагандистські релігійні медіа поширили емоційне відео. У ньому дружина священника РПЦвУ з села Берестя Дубровицького району Рівненської області Уляна Таборовець скаржить на «захоплення» храму і називає патріарха Варфоломія «розкольником»¹⁰¹.

Тези про «захоплення храмів», «захист віри» поширювали такі загальноукраїнські медіа РПЦвУ, як «Православ'є в Україні» (<http://orthodoxy.org.ua/term/situaciya-na-rivnenshchini>), «Спілка православних журналістів» (<https://spzh.news/ua/>; виходить відразу сімома мовами) та ін. Одним із найпотужніших джерел пропаганди зараз є також YouTube-канал «Перший Козацький»¹⁰².

На Фейсбук-сторінці РПЦвУ «РІВНЕ. Голос Церкви» (<https://www.facebook.com/RivneGolosCerkvy/>, стежать 4 153 людини) публікували, зокрема, таку інформацію: кримінальна справа проти священника Віктора Земляного «розвалюється», у регіоні створюють можливості «переслідування за віру», відбувається «загострення

⁹⁸ Дмитро Горевой, Як Московський патріархат працює проти України на зовнішній арені? 28 лютого 2021. *Радіо Свобода*. <https://www.radiosvoboda.org/a/upc-mp-moskovsky-patriarkhat-viyana/31124061.html>

⁹⁹ Валерій Кондратюк, Релакс не на часі. Розвідка назвала головні зовнішні загрози для України. 01 серпня, 2020. *Дзеркало тижня*. <https://zn.ua/ukr/internal/relaks-ne-na-chasi.html>

¹⁰⁰ <https://www.facebook.com/100002021632918/posts/3150071961736827/>

¹⁰¹ На Рівненщині дружина священника називає Вселенського патріарха «дядьком» і прогнозує швидку смерть (+ВІДЕО). 27.02.2021. *Рівненські новини*. <https://www.rivnenews.com.ua/2021/02/27/na-rivnenshchyni-druzhyna-sviashchennyka-nazyvaie-vselen-skoho-patriarkha-diadkom-i-prohnozuie-shvydku-smert-video/>

¹⁰² «Вертеп мутантів». Як пропагандисти УПЦ МП очорнюють ПЦУ і Україну після Майдану. 22.02.2021. *Релігійна правда*. <https://religionpravda.com.ua/?p=64413>

міжконфесійного протистояння», захоплення храмів, велика кількість привітань з Днем перемоги 9 травня (за радянським стилем і зразком); пропагандистські відео з «Першого Козацького». Серед прикладів публікацій: «Керівники поліції і Рівненської облради – учасники та ініціатори ряду церковних конфліктів і силових захоплень храмів УПЦ в регіоні – отримали від ПЦУ ордена і медалі...» (1 березня 2021), «Віктор Ляшко безпідставно звинуватив мільйони віруючих українців у можливіму сплеску захворювання на коронавірусну інфекцію» (23 квітня 2020) та ін. На цій же сторінці часто поширюють нові сюжети від телеканалу «ІТV», які випускає недавно призначена редакторкою активістка РПЦвУ Валентина Ілліна. Сторінка «Православна Здолбунівщина» (<https://pruxod.church.ua/>, стежать 599 людей); сайти т.зв. «Першого Дубенського Благочиння» (<https://dubno.church.ua/>) привертають увагу засиллям російської мови впереміш із українською. Новин і матеріалів після 2018 року там не опубліковано. На сайті Рівненської єпархії РПЦвУ (<https://rivne.church.ua/>), сторінці «Синодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ» (<https://news.church.ua/>) публікують ідентичні повідомлення й наративи: про «зраду» патріарха Варфоломія, захоплення храмів, князя Володимира як православного героя, про те, що вільний перехід парафій під юрисдикцію ПЦУ – це юридичне порушення Конституції тощо.

У поширенні деструктивної пропаганди і дезінформації важать окремі релігійні ЗМІ. Попри далеко не центральний статус медіа, вони мають активну й лояльну аудиторію. Крім того, багато цих видань виходять одночасно в Росії та Україні, мають єдиний російськомовний сайт і навіть прямо декларують свою належність до «руського міра». Можливо, найхарактернішим прикладом є російськомовна щотижнева газета РПЦвУ «Мир»¹⁰³ з Дніпра, що існує з 2002 року, а з липня 2020 року перереєстрована під назвою «Божий мир». Відома антиукраїнською пропагандою, розпалюванням міжконфесійної ворожнечі, а також пропагандою невігластва, зокрема, антивакцинозства, відмови від паспорта України, постійною темою «ювенальної юстиції» (що у трактуванні газети означає відбирання дітей у їхніх матерів і батьків)^{104, 105} тощо. У приватних розмовах це найпоширеніше ЗМІ серед парафіян/ок РПЦвУ Рівненської та сусідніх областей. Серед помічених на шпальтах цієї газети за минулий рік (проаналізовано всі 48 випусків) тез і наративів:

– Т.зв. «православна конспірологія»: в Україні будують «електронний концтабір», «цифрове рабство» (це про електронні документи, ППН, інші цифрові ідентифікатори, електронні реєстри особистих даних, «чипізацію» через вакцини тощо), екуменізм, «глобалізм», біометричні документи як загрози, імена Ілона Маска та Білла Гейтса як «псевдомесій», шкідливе випромінювання енергозберігальних лапм тощо.

¹⁰³ Випуски газети «Мир Божий» (колишній «Мир») публікують також в електронному вигляді на ресурсі «Я – православний»: <http://prav.at.ua/load/8>

¹⁰⁴ <https://vilneslovo.com/na-tchij-mlyn-lle-vodu-gazeta-mir-bozhiy/>

¹⁰⁵ <https://bit.ly/3vjIAld>

– Оголошення й заклики до «молитовних стоянь», наприклад, проти переходу громади в ПЦУ або під Окружним судом Києва, де РПЦвУ судиться проти української влади, щоб домогтися повернення безвізового режиму з Росією з можливістю їздити за внутрішнім паспортом-книжечкою.

– Захоплення храмів, «рейдерство», перехід «на шлях Юди», «духовна війна», гоніння православних (наприклад, про «храмовий конфлікт» у селі Птича на Рівненщині у номері від 2 березня 2021 року), перейменування церкви – це порушення всіх заповідей.

– ПЦУ виховує дітей у ненависті до «москаликів», з якими чомусь ототожнюють себе в РПЦвУ.

– Постійна рубрика випусків «Школа виживання» і схожі, де нагнітають паніку й залякують читацьку аудиторію, розміщуючи фантазійні апокаліптичні матеріали про близьку техногенну катастрофу, світову війну й інші світові трагедії, як захиститися, як збудувати землянку тощо.

– Легітимація домашнього насильства і другорядності ролі дружини в родині, дружина повинна бути вдома і виховувати дітей, чоловік не має права дозволити їй «собою керувати», не можна використовувати контрацепцію, а руйнування «традиційної сім'ї» зруйнує планету.

– Регулярні приниження й наклепи на патріарха Варфоломія.

– Додалася коронавірусна «православна» конспірологія: пірометри можуть наносити на тіло людини «обриси антихриста», експериментальні вакцини хочуть зробити примусовими, пандемію посилило закриття храмів, бо це духовна проблема, одна з головних тез – не допустити примусової вакцинації від коронавірусу, маски є інструментом диявола.

– У газеті також регулярно публікують заклики й оголошення про «Православное Отечество» від радикальних проросійських рухів на зразок «Союзу православных братств», виступи проти української мови в богослужіннях.

Російськомовна газета «Родительский комитет» виходить в Україні та Росії. На сайті газети (<https://www.rodkom.com.ua/o-nas/>) прямо вказано: «По всем затрагиваемым темам, газета выражает свою позицию в соответствии с Социальной Концепцией Русской Православной Церкви, принятой на Юбилейном Архиерейском соборе РПЦ 2000 года». Тези і теми цієї газети в цілому симптоматичні, наприклад: «Великая Отечественная война», ціла рубрика «Герои Отечества», «Герои Советского Союза» (публікація за квітень 2020 року), «наш народ», «наши традиционные ценности» (як єдиний народ України і Росії) тощо.

Двомовний щомісячний журнал «Фома в Україні / Фома в Украине» (сайт російськомовний: <https://foma.in.ua/>). На своєму сайті та у випусках за минулий рік цитують сюжети проросійського телеканалу «Інтер», нагнітають передчуття «майбутнього конфесійного загострення»¹⁰⁶, виступають проти

¹⁰⁶ <https://foma.in.ua/news/zhurnalisty-intera-rasskazali-o-vozmozhnom-obostrenii-religioznogo-konflikta-video>

«примусової вакцинації», що є медійною маніпуляцією¹⁰⁷, пишуть про молитви за «жертв Голодоморів»¹⁰⁸ (РПЦвУ не визнає Голодомор геноцидом), підтримують сумніви в потребі зачиняти під час карантину храми, пишуть про «українську кризу» та «українське питання» (себто утворення ПЦУ), для вирішення якого запрошують інші православні церкви з орбіти РПЦ¹⁰⁹, транслюють пропагандистські наративи про «розкол»¹¹⁰, гоніння віри¹¹¹ й захоплення храмів, пропагують прощення «сторін» на окупованому сході України¹¹² (РПЦвУ не називає Росію країною-агресоркою) тощо.

В Україні розповсюджують через «Укрпошту» і в храмах інші видання РПЦвУ: російськомовну газету «Прихожанка», двомовні газети «Начало», «Церковная православная газета» (сайт з 2014 року не публікує новин), журнал «Спасите наши души!». Невідомо, чи доходять і в яких кількостях у Рівненську область регіональні газети РПЦвУ: тримовна газета «Відомості Полтавської єпархії», двомовна офіційна газета Запорізької єпархії РПЦвУ «Летопись Православия», двомовна газета «Харьковские епархиальные ведомости» Харківської єпархії РПЦвУ. Всі вони так само ведуть «офіційну лінію» РПЦвУ: наприклад, «привласнюють» княгиню Ольгу, князя Володимира, хрещення Київської Русі як об'єкти своєї релігійної пам'яті, транслюють риторику проти ЛГБ+, пишуть про «розвінчання» героїв української історичної пам'яті (наприклад, гетьмана Сагайдачного), «розкол Православ'я». У цілому релігійні медіа РПЦвУ розкривають непривабливу картину пропаганди й наративів, які не лише мають релігійну специфіку, але й можуть бути розглянуті як антиукраїнські й ті, що суперечать правилам здорового глузду та загрожують національній безпеці країни загалом і всіх регіонів, де ця релігійна організація поширює свої видання.

Певну релігійну заангажованість демонструють окремі публікації рівненських медіа, скажімо, «Рівне вечірне». Наприклад: «священник УПЦ (МП) на Рівненщині закликає парафіян ПЦУ перехрещувати дітей»¹¹³, «На Рівненщині конфлікт за храм, бо отець з «церкви усе виносить»¹¹⁴ тощо. Їм бракує балансу думок, позицію РПЦвУ показано, як фінальну, без журналістського коментаря. Крім того, редакція покликається на пропагандистські ресурси РПЦвУ як джерела інформації, а ще використовує назву «УПЦ МП» замість «РПЦвУ».

Загалом з березня 2020-го до березня 2021 року на Рівненщині поширювали такі деструктивні наративи релігійно-політичного змісту:

¹⁰⁷ <https://foma.in.ua/news/upts-vaktsinatsiya-ne-mozhet-byt-prinuditelnoj>

¹⁰⁸ <https://foma.in.ua/news/v-eparkhiyakh-upts-pomolilis-ob-upokoenii-zhertv-golodomorov>

¹⁰⁹ <https://foma.in.ua/news/patriarkh-feofil-prizval-predstoyatej-pomestnykh-tserkvej-k-dalnejshemu-obsuzhdeniyu-ukrainskogo-voprosa>

¹¹⁰ <https://foma.in.ua/news/blazhennejshij-onufrij-gonimym-veruyushchim-ne-bojtes>

¹¹¹ <https://foma.in.ua/news/v-seti-opublikovali-videoobrashchenie-gonimym-veruyushchikh-upts-video>

¹¹² <https://foma.in.ua/news/v-upts-vnov-prizvali-k-prekrashcheniyu-voiny-na-donbasse>

¹¹³ Священник УПЦ (МП) на Рівненщині закликає парафіян ПЦУ перехрещувати дітей. 01.02.2021. *Рівне вечірне*. <https://rivnepost.rv.ua/news/svyashchenik-upts-mp-na-rivnenshchini-zaklikae-parafiyansu-perekhreshchivati-ditey-1>

¹¹⁴ На Рівненщині конфлікт за храм, бо отець з «церкви усе виносить». 05.01.2021. *Рівне вечірне*. <https://rivnepost.rv.ua/news/na-rivnenshchini-konflikt-za-khram-bo-otets-z-tserkvi-use-vinosit>

– ПЦУ – «розкольникми», «розкольникські спільноти», «самозванці», «неканонічна» церква, «активісти», «пропагандисти Томосу» (використання мови ворожнечі). Не лише регіональні, а й загальноукраїнські медіа, сайти РПЦвУ постійно пишуть про ПЦУ поряд із «УАПЦ», «УПЦ КП», щоб акцентувати на роздрібненості українських православних церков, приписувати їм «сектантство», хоча таких релігійних організацій вже не існує, адже формально всі вони ввійшли в ПЦУ.

– Рівненські політики й місцеві громади захоплюють силою храми РПЦвУ (натомість, ішлося про добровільний перехід громад до ПЦУ й юридичну перереєстрацію).

– На Рівненщині відбуваються гоніння РПЦвУ (ці тези активно пропагує, зокрема, Віктор Земляний).

– ПЦУ винагороджує політиків і діячів за силове захоплення храмів орденами і медалями.

– Через Томос в українських громадах відбуваються «війни» і збурення, село «йде на село».

– Після хрещення в храмах ПЦУ потрібно перехрещувати дітей у РПЦвУ¹¹⁵.

– Наратив про російську «Русь» і князя Володимира, що приніс на українські землі російське православ'я.

– На сході України триває «братовбивча» війна, а не війна з Росією.

Крім того, у незалежному моніторингу регіональних медіа йдеться про те, що рівненські ЗМІ вкрай мало пишуть про ситуацію у Криму й російську гібридну війну на сході України¹¹⁶. Брак актуальної інформації про російську агресію створює додаткові ризики поширення антиукраїнської пропаганди в області.

Фейки і наративи регіонального масштабу

У четвертій категорії опинилися інші небезпечні *фейки і пропагандистські наративи регіонального масштабу*, що циркулювали у публічному та медійному просторі Рівненщини з березня 2020-го до березня 2021 року. Одним із найпотужніших став фейк у вересні 2020 року про викид радіації на Рівненській АЕС у Вараші. Інформація про викид радіації на третьому енергоблоці й евакуацію мешканців прилеглих населених пунктів з'явилася на офіційних сайтах Рівненської поліції і Варашської міської ради. Згодом з'ясувалося, що сайти зазнали хакерської атаки¹¹⁷.

¹¹⁵ У Корці священник УПЦМП переконує парафіян ПЦУ перехрещувати дітей. 3 лют. 2021 р. [TVRivne1 / Р і в н е 1](https://www.youtube.com/watch?v=eE8adM4RGao), <https://www.youtube.com/watch?v=eE8adM4RGao>

¹¹⁶ О. Бурмагін, Д. Дуцик, Є. Кузьменко, О. Юркова. Фінальний звіт за результатами незалежного моніторингу висвітлення в онлайн-медіа та соціальній мережі Facebook місцевої виборчої кампанії в Україні. 2020. С. 64. <http://www.cje.org.ua/sites/default/files/FINAL%20REPORT.pdf>

¹¹⁷ https://www.ukr.net/ua/news/rovno/Nadzvichajna_situacija_u_Varashi_na_AES_Fejk-45871258.html

У листопаді 2020 низка ЗМІ опублікувала фейк про затримання прокурора Рівненської області на хабарі¹¹⁸. Інформація вперше з'явилася на російськомовному сайті «From-UA». Припускають, що це було або неправильне трактування якихось даних, або спроба дискредитації прокурора і прокуратури в цілому.

Крім того, у червні 2020 року з'явилося повідомлення про те, що невідомі створюють фейкові сторінки ОТГ¹¹⁹. Експерти знайшли сторінки-обманки Бугринської, Тараканівської, Смизької, Мирогощанської, Привільненської та Корнинської громад.

У листопаді 2020 року в області поширювали фейк про вепра, який пливе по річці¹²⁰. За поширення іншого популярного фейку «У Києві чоловіка жорстоко побили за те, що він кашляв у автобусі» поліція склала протокол на мешканця Вараша¹²¹.

¹¹⁸ Фейк про рівненського прокурора: кому це вигідно? 18.12.2020. *Рівне вечірнє*. <https://rivnepost.rv.ua/news/feyk-pro-rivnenskooho-prokurora-komu-tse-vihidno>

¹¹⁹ На Рівненщині масово створюють ФЕЙКи про ОТГ. 06.06.20. *Рівне 1*. <https://rivne1.tv/news/114249-na-rivnenshchini-masovo-stvoryuyut-feyki-pro-oth>

¹²⁰ На Рівненщині поширюють фейк про вепра, який пливе на плоті. 15.11.2020. *Район.Рівне*. <https://rivne.rayon.in.ua/news/316314-na-rivnenshchini-poshiriuiut-feik-pro-vepra-iakii-plive-na-ploti>

¹²¹ Анна Калаур, На Рівненщині чоловіка судили через фейк про жорстоке побиття пасажира, який кашляв в автобусі. 19 травня 2020. *Четверта влада*. <https://4vlada.com/na-rivnenshchyni-cholovika-sudyly-cherez-fejk-pro-zhorstoke-pobyttia-pasazhyra-yakyj-kashliav-v-avtobusi>

ВОЇНИ СВІТЛА: ХТО І ЯК ПРОТИДІЄ ПОШИРЕННЮ ПРОПАГАНДИ ТА ДЕЗІНФОРМАЦІЇ НА РІВНЕНЩИНІ

Боротьба з поширенням антиукраїнської пропаганди – один із обов’язків СБУ. У 2020 році це відомство притягнуло в Україні до відповідальності 40 людей¹²². Йдеться про статті Кримінального кодексу України: 109-ту (Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади), 110-ту (Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України), 111-ту (Державна зрада), 161-шу (Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками), 436-ту (Пропаганда війни), зокрема, 436-1 (Виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів)¹²³. Зокрема, у Рівному судили чоловіка¹²⁴ за зберігання у великих кількостях і поширення комуністичної символіки. Ще одній людині 2 березня 2020 року Рівненський міський суд призначив 12 років позбавлення волі за статтею про держзраду¹²⁵. За цією ж статтею іншого мешканця Дубровицького району звільнили від відповідальності¹²⁶. У справі йшлося про те, що рівнянина змушували співпрацювати спецслужби Білорусі в «підривної роботі проти України», але він вчасно повідомив про це СБУ. У рівненських судах триває слідство у низці справ про державну зраду й за суміжними статтями, порушеними щодо мешканців і мешканок окупованих Донецької, Луганської областей і Криму¹²⁷. Трапляються скарги на бездіяльність слідчих і небажання вносити в ЄРДР скарги на скоєння злочинів за означеними вище статтями. Щоправда, більшість таких скарг судді ігнорують через формальні причини. Також з березня 2020-го до березня 2021 року рівнян і рівнянок штрафували за поширення дезінформації про коронавірус (ст. 173-1 Кодексу України про адміністративні порушення – поширювання неправдивих чуток).

У березні 2020 року Рівненська обласна рада звернулася до центральної влади з проханням про відновлення безкоштовної трансляції україномовних

¹²² Покарання за поширення антиукраїнської пропаганди: у 2020 році СБУ притягнула до кримінальної відповідальності 40 осіб. 31 березня 2021. Служба безпеки України. <https://ssu.gov.ua/novyny/pokarannia-za-poshyrennia-antyukrainskoi-propahandy-u-2020-rotsi-sbu-ptyiahnula-do-kryminalnoi-vidpovidalnosti-40-osib>

¹²³ Кримінальний кодекс України: Кодекс кримінальний від 05.04.2001 № 2341-III (Чинний). https://ips.ligazakon.net/document/T012341?an=911061&ed=2020_01_16

¹²⁴ Номер кримінального провадження в Єдиному державному реєстрі судових рішень: 12020180010000223. <https://reyestr.court.gov.ua/>

¹²⁵ Номер кримінального провадження в Єдиному державному реєстрі судових рішень: №2201918000000009

¹²⁶ Номер кримінального провадження в Єдиному державному реєстрі судових рішень: №22020180000000024

¹²⁷ Номери деяких кримінальних проваджень у Єдиному державному реєстрі судових рішень: №22019180000000071, №22017180000000068, №22021180000000010, №22019190030000058, №22017180000000009, №22020180000000025. <https://reyestr.court.gov.ua/>

супутникових каналів ув інтересах боротьби з російською пропагандою¹²⁸. 24 грудня 2020 року Рівненська обласна рада восьмого скликання ухвалила рішення «Про Обласну програму забезпечення поінформованості населення та сприяння розвитку інформаційного простору Рівненської області на 2021–2023 роки» з бюджетом понад 4 мільйони грн¹²⁹. Одним із основних завдань зазначено зміцнення інформаційної безпеки області. Проте спектр задекларованих заходів доволі обмежений: інформування громадян про роботу органів влади у ЗМІ, проведення заходів для ЗМІ й моніторинг медіа. 25 березня 2021 року Рівненська районна рада звернулася до центральної влади з вимогою заборонити низку антиукраїнських партій включно з партією «Опозиційна платформа – За життя»¹³⁰.

В аналітичній доповіді «Фейки, пропаганда, дезінформація та виборчий процес: як нам захистити демократичні практики?» вказують, що громадські організації залишаються «основними «борцями» з фейками в Україні»¹³¹. Діяльність таких ГО, як «Детектор медіа», «Інтерньюз», Інститут масової інформації, Інститут демократії імені Пилипа Орлика та ін. поширюється і на Рівненську область. Це є всеукраїнські організації, які *inter alia* стежать за якістю загальнонаціональних і регіональних медіа включно з рівненськими. Регіональна ГО «Волинський ресурсний центр» у 2018 році проводила низку заходів на Волині і Рівненщині у межах проєкту «Поширення інструментів медіаграмотності серед мешканців Рівненської та Волинської областей» за підтримки Фонду розвитку українських ЗМІ Посольства США в Україні¹³².

Важливою є участь медіа, а також громадських діячів і діячок, журналістського і медіаекспертного середовища. Найпоследовніше регіональне медійне середовище моніторить та аналізує у співпраці з усеукраїнськими організаціями рівненське медіа «Четверта влада». У цілому більшість ЗМІ Рівного й області розвінчували найпопулярніші фейки, інформували про покарання за поширення дезінформації.

Свою роль мають відігравати заклади освіти у регіоні (зокрема, університети в Рівному та Острозі). У 2019 році Рівненський інститут післядипломної педагогічної освіти реалізував освітній проєкт з підвищення інфомедійної грамотності вчителів області у партнерстві з IREX, Міністерством освіти та науки України та Академією української преси за

¹²⁸ Рішення Рівненської обласної ради сьомого скликання від 17 березня 2020 року №1682. <https://ror.gov.ua/rishennya-oblasnoyi-radi-7-sklikannya/1682-pro-zvernennya-rivnenskoyi-oblasnoyi-radi-do-prezidenta-1584692671>

¹²⁹ Рівненська обласна рада. Рішення від 24 грудня 2020 року № 46 «Про Обласну програму забезпечення поінформованості населення та сприяння розвитку інформаційного простору Рівненської області на 2021–2023 роки». <https://www.ror.gov.ua/rishennya-oblasnoyi-radi-8-sklikannya/46-pro-oblasnu-programu-zabezpechennya-poinformovanosti-nase-1609406021>

¹³⁰ Рівненська районна рада звернулася до Президента та парламенту з вимогою заборонити антиукраїнські партії. 25 березня 2021. *Рівненська районна рада*. <https://rivnerayrada.rv.ua/9807-rivnenska-raionna-rada-zvernulasia-do-prezydenta-ta-parlamentu-z-vymohoiu-zaboronyty-antyukrainski-partii>

¹³¹ Фейки, пропаганда, дезінформація та виборчий процес: як нам захистити демократичні практики? Аналітична доповідь / за заг. ред. Дубова Д. В. Київ: ТОВ «Видавництво Сталь», 2019. С. 207. https://spa.ukma.edu.ua/wp-content/uploads/2019/11/Fake_News_And_Elections_Report.pdf

¹³² Сам собі медіаінспектор. 28.12.2018. <https://vrc.rv.ua/sam-sobi-mediainspektor/>

підтримки Посольств Великої Британії та США¹³³. Національний університет «Острозька академія» співпрацює у сфері інформаційної безпеки з Службою безпеки України, а також із оперативним командуванням «Захід»¹³⁴. З 2019 року університетська кафедра політології та національної безпеки бере участь у міжнародному проєкті Європейського Союзу «Еразмус+ WARN – «Academic Response to Hybrid Threats» (610133-EPP-1-2019-1-FI-EPPKA2-SVHE-JP)¹³⁵. У виші існує Центр досліджень проблем національної безпеки під керівництвом відомого експерта з міжнародної безпеки й діяльності спецслужб Тараса Жовтенка.

¹³³ Ірина Небесна, «Необхідно запровадити обов'язковий курс медіаосвіти для студентів педагогічних вишів». 20 грудня 2019. Детектор медіа. <https://ms.detector.media/mediaosvita/post/23967/2019-12-20-neobkhidno-zaprovadty-obovyazkovyy-kurs-mediaosvity-dlya-studentiv-pedagogichnykh-vyshiv/>

¹³⁴ Співпраця Острозької академії та оперативного командування «Захід» розширює горизонти. 17 лютого 2021. Національний університет «Острозька академія». <https://www.oa.edu.ua/ua/info/news/2021/17-02-02>

¹³⁵ Кафедра політології та національної безпеки. Національний університет «Острозька академія». https://www.oa.edu.ua/ua/departments/politics/pim_polit/

ЯК ЗМІЦНИТИ ІНФОРМАЦІЙНУ БЕЗПЕКУ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Висновки

Рівненська область має свої регіональні особливості: географічні (криміналізація незаконного бурштинового промислу, межування з Білоруссю), релігійні (міцні позиції православних церков, протистояння РПЦвУ і ПЦУ, новий мер-протестант у Рівному і консолідовані протестантські спільноти) тощо. Упродовж березня 2020-го – березня 2021 року область переживає коронавірусну кризу, а також восени 2020 року мала місцеві вибори. Крім того, регіональні медіа, як і в інших областях, з різних причин (економічних, соціальних, політичних, ідеологічних) схильні до публікації «джинси», поширення маніпулятивного контенту, пропаганди, фейків і дезінформації. Ці вихідні дані підтверджують потребу уважніше аналізувати регіональний контекст у питаннях безпеки, поширення пропаганди й протидії інформаційним атакам.

Серед основних каналів і суб'єктів поширення дезінформації визначено: публічні «обличчя» РПЦвУ в Рівненській області (Віктор Земляний, Валентина Ілліна та ін.), а також священники, дружини священників, духовенство й лояльні політики та політикині; месенджери, особливо Viber, чати й розсилки; релігійні ЗМІ й сайти, зокрема, належні до РПЦвУ («Божий мир» (до липня 2020 року – «Мир»), «Фома в Україні», «Церковная православная газета», «Летопись Православия», «Прихожанка» та ін.); регіональні медіа, які порушують журналістські стандарти; політики та політикині, а також політичні партії, що у передвиборчий період просували фейкові наративи з метою перемогти й дискредитувати опонентів.

Регіональні й локальні медіа як розповсюджують, так і спростовують пропаганду й дезінформацію. Особливого загострення цей процес набув у передвиборчий період. Період коронавірусної пандемії так само ускладнив ситуацію через масове поширення фейків та дезінформації самими людьми в соціальних мережах. Декого з них оштрафували правоохоронні органи.

Пропаганду і дезінформацію, що циркулювала на Рівненщині, поділено на чотири категорії: політичну передвиборчу, релігійну політичну (чи, радше, політизовану), коронавірусну пропаганду й інші регіональні та загальнонаціональні наративи. Серед ключових фейків і наративів:

- Фейк у вересні 2020 року про викид радіації на Рівненській АЕС у Вараші (результат хакерської атаки на веб-сторінки державних відомств).
- Фейк у листопаді 2020 року про затримання прокурора Рівненської області на хабарі.
- Створення фейкових сторінок низки громад області у червні 2020 року.
- Фейк про те, що вертоліт-дезінфектор вночі обприскуватиме село / місто / район / область.
- Фейк про те, що через коронавірус скасовують ЗНО (активно поширений у батьківських чатах у Viber).

- Фейк про те, що батьків штрафуватимуть за прогулянки дітей на вулиці.
- Наратив про існування магічних ліків від коронавірусу й можливістьвилікувати хворобу простим народним методом.
- Наратив про нестачу місць для хворих на коронавірус у лікарнях області.
- Конспірологічний наратив про те, що місцева й обласна влада приховує статистику інфікування і смертності.
- Конспірологічний релігійний наратив міжнародного рівня про те, що коронавірус створив Білл Гейтс задля чипування населення, а сам вірус поширюють вежі 5G.
- Конспірологічні релігійні наративи про те, що пірометри можуть маркувати людину «шифром диявола», і що носіння масок – це «поклоніння дияволу».
- Пропаганда думки, що загострення пандемії пов'язане з примусовим закриттям православних храмів.
- Мова ворожнечі щодо Православної церкви України: ПЦУ «розкольники», «розкольницькі спільноти», «самозванці», «неканонічна» церква, «активісти», «пропагандисти Томосу».
- Релігійно-політичні наративи РПЦвУ:
 - ✓ Рівненські політики й місцеві громади захоплюють силою храми РПЦвУ.
 - ✓ На Рівненщині відбуваються гоніння РПЦвУ (ці тези активно пропагує, зокрема, Віктор Земляний).
 - ✓ ПЦУ винагороджує політиків і діячів за силове захоплення храмів орденами та медалями.
 - ✓ Через Томос в українських громадах відбуваються «війни» і збурення, «село йде на село».
 - ✓ Після хрещення в храмах ПЦУ потрібно перехрещувати дітей у РПЦвУ.
 - ✓ Наратив про російську «Русь» і князя Володимира, що приніс російське православ'я, «православну» княгиню Ольгу. А також контрнاراتиви «розвінчання» українських історичних героїв, наприклад, гетьмана Сагайдачного.
- Під час виборів поширювали такі наративи:
 - ✓ Олександр Третяк несправжній ректор несправжньої академії.
 - ✓ Віктор Шакирзян – абсолютний лідер виборів мера Рівного.
 - ✓ На Рівненщині перевиконали план ремонту доріг («Слуга народу»).
 - ✓ Віталій Коваль обіцяв подбати про освітлення Рівного.
 - ✓ «Політична сила «За майбутнє» буде №1 у бюлетені».
 - ✓ Партія «Свобода» намагалася дискредитувати пропрезидентську партію «Слуга народу» і Віталія Ковалю, просувала проєкт рішення про недовіру йому як голові ОДА.
 - ✓ Фейкова соціологія від Юрія Вознюка нібито групи «Рейтинг».

- ✓ Агітація за Олексія Муляренка під виглядом телефонних соціопитувань.
- ✓ Олексія Муляренка намагаються «очорнити» замовними матеріалами у медіа.

З пропагандою і дезінформацією в Рівненській області борються: СБУ, правоохоронні органи, почасти місцеві регіональні організації («Волинський ресурсний центр»), регіональні медіа («Четверта влада»), осередки й кафедри регіональних університетів (зокрема, Національного університету «Острозька академія»), активістське, журналістське, освітнє й медіаекспертне середовище, а також всеукраїнські громадські організації, які переважно досліджують регіональні медіа як частину загальнонаціонального контексту: «VoxCheck», Інститут регіональної преси, «Інтерньюз», Інститут масової інформації, «Детектор медіа» та ін.

Рекомендації

За результатами опитування Фонду «Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва» у вересні 2020 року¹³⁶, більшість людей в Україні вважають, що боротися з фейками і дезінформацією мають власники і керівники соціальних мереж (45,9%), а також держава (45,7%). Лише 21% із них погоджується, що це відповідальність самих користувачів соцмереж. Ще 10,7% покладають обов'язок стежити за чистотою інформаційного простору на громадські організації. Ці цифри показують, що середньостатистична людина не задумується про власну роль у публічному та медійному середовищі й не відчуває своєї відповідальності в інфомедійному просторі. Очевидно, турбота про інформаційну безпеку Рівненщини має охоплювати значною мірою розвиток інфомедійної грамотності, соціальної відповідальності й громадянської свідомості всіх та кожного і кожної.

Зважаючи на дані цієї аналітичної доповіді, для покращення інформаційної безпеки Рівненської області на регіональному рівні рекомендовано:

1. Державним і правоохоронним органам, уповноваженим на боротьбу з антиукраїнською пропагандою і дезінформацією активно реагувати на поширення фейків, дезінформації і пропаганди у юридичному полі, притягувати до відповідальності медіа, а також фізичних осіб за поширення інформаційних вкидів. Одна з важливих рекомендацій – максимально широко й доступно комунікувати ці ситуації, щоб люди розуміли, що загроза покарання за фейки не абстрактна, а цілком реальна. Грамотна інформаційна кампанія спонукатиме всіх ретельніше ставитися до своїх дій у соціальних мережах.

¹³⁶ Як змінилися уподобання та інтереси українців до засобів масової інформації після виборів 2019 р. та початку пандемії COVID-19. Аналітичний звіт. Вересень 2020. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. <https://bit.ly/31YQ14C>

2. Новоствореному Центрові протидії дезінформації розробити ефективну стратегію роботи в Рівненській області з урахуванням регіональних особливостей і потреб, зокрема, й зазначених в аналітичній доповіді¹³⁷.

3. Уповноваженим сторонам звернути увагу на релігійні видання, які поширюють мову ворожнечі, пропагандистські наративи, антиукраїнську пропаганду, й із максимальним урахуванням прав людини, свободи слова і совісті, медійних стандартів та юридичних норм знайти ефективне рішення, щоб убезпечити регіон та країну загалом від впливу деструктивної пропаганди з релігійною основою.

4. Регіональним медіа всіх типів і форм власності включно з колишніми роздержавленими розвивати редакційний медіаменеджмент, фінансову стратегію, редакційну політику, зокрема, й через нетворкінгові заходи, менторство, проходження тренінгів, онлайн-курсів, неформального навчання тощо. Чітко дотримуватися всіх стандартів журналістики, ретельно перевіряти інформацію, уникати мови ворожнечі, усунути стереотипи та ярлики зі своїх матеріалів, вживати фемінітиви й загалом удаватися до гендерночутливої комунікації, підвищувати загальну обізнаність своє аудиторії¹³⁸.

5. У передвиборчий час регіональним медіа: чітко й виразно маркувати політичну агітацію, не проводити агітацію у день тиші та виборів, дбати про баланс думок і неупереджене висвітлення кампаній кандидатів та кандидаток. Варто напрацьовувати ефективні механізми саморегулювання медіа в області, зокрема, формувати екосистему медіа, підтримувати здоровий клімат у медійному середовищі, а також систему стягнень і дієвих санкцій проти тих ЗМІ, які нехтують стандартами і пропонують недобросовісний контент. Під час виборів має бути особливий контроль за якістю інформації й джерелами фінансування матеріалів.

6. Регіональним і локальним медіа активніше висвітлювати теми окупованого Криму й військових дій на сході, російсько-української війни, не обмежуватись новинами та інформаційними дайджестами, публікувати лонгріди та аналітичні матеріали.

7. Громадянському суспільству області збільшувати рівень самоорганізації й посилювати мережу активних ГО, які б займалися питаннями інформаційного захисту, медійною аналітикою у регіоні, неформальною освітою і навчанням у сфері прав людини, демократії, рівності, інфомедійної грамотності.

8. Всім стейкхолдерам для протидії коронавірусній пропаганді співпрацювати з релігійними організаціями, які мають сильні позиції в області. Активно залучати релігійних лідерів та лідерок до інформаційних кампаній і просвітницьких заходів, спростування фейків та хибних трактувань

¹³⁷ <https://www.rv.gov.ua/news/v-ukrayini-rozpochne-robotu-centr-protidiyi-dezinformaciyi09032021>

¹³⁸ О. Бурмагін, Д. Дуцик, Є. Кузьменко, О. Юркова. Фінальний звіт за результатами незалежного моніторингу висвітлення в онлайн-медіа та соціальній мережі Facebook місцевої виборчої кампанії в Україні. 2020. <http://www.cje.org.ua/sites/default/files/FINAL%20REPORT.pdf>

релігійної догми, використовувати їхній авторитет для популяризації вакцинації й обмеження масових заходів.

9. Освітнім закладам усіх рівнів і типів від дитсадка і школи до університету третього віку впроваджувати освітні й навчальні заходи, курси з інфомедійної, цифрової грамотності, протидії пропаганді й фейкам, присвячені правам людини, виборчому процесові, демократії й демократичним цінностям на всіх рівнях освіти, а також у медіа. При університетах у Рівненській області є аналітичні й дослідницькі осередки, які можуть стати форпостами у боротьбі з дезінформацією і пропагандою в регіоні. Академічні можливості варто використати і для створення фактчекінгових ініціатив, додаткових регіональних і локальних аналітичних центрів та think tanks. Обов'язково слід приділяти увагу освіті з інфомедійної грамотності для дорослих людей.

10. Аналітичним і дослідницьким центрам, медіа, громадським організаціям, фахівчиням і фахівцям із дотичних галузей, освітнім закладам, органам державної і місцевої влади та ін. зацікавленим сторонам області посилювати публічний фактчекінг нарративів, новин, максимально доносити людям важливість інформаційної гігієни. Вчити елементарно розрізняти фейки і перевіряти інформацію, знов-таки, інтенсивно працювати над розвитком медіаграмотності населення.

11. Регіональним медіа, передусім телевізійним каналам, шукати можливості розвитку критичного осмислення інформації засобами інфотейнменту¹³⁹. Творити доступний і цікавий медійний контент для всіх вікових категорій, залучати до пропагування інфомедійної грамотності лідерів та лідерок суспільної думки, місцевих популярних блогерів і блогерок тощо.

12. Всім стейкхолдерам особливу увагу приділяти комунікаційним та інформаційним заходам і кампаніям з теми інфомедійної грамотності та її популяризації. Загальні рекомендації також стосуються роботи місцевих органів влади, державних інституцій та організацій в Рівненській області. Всі вони мають координувати свої наративи й публічну політику, грамотно комунікувати зі суспільством і не суперечити одне одному¹⁴⁰.

¹³⁹ Анна Єгорова, Перший Індекс медіаграмотності: який діагноз поставили критичному мисленню українців. 30 березня 2021. *Детектор медіа*. <https://ms.detector.media/trendi/post/26959/2021-03-30-pershyy-indeks-mediagramotnosti-yakyy-diagnoz-postavyly-krytychnomu-myslennyyu-ukraintsiv/>

¹⁴⁰ Роман Головенко, Державна політика протидії дезінформації, якою б вона мала бути. 15.03.2021. *Інститут масової інформації*. <https://imi.org.ua/monitorings/derzhavna-polityka-protydyyi-dezinformatsiyi-yakoyu-b-vona-mala-byty-i38081>